



Office for Democratic Institutions and Human Rights

EESTI VABARIIK

RIIGIKOGU VALIMISED

4. märtsil 2007.a.

OSCE/ODIHR valimiste hindamise missiooni aruanne



Varssavi
28. juuni 2007

SISUKORD

I.	ADMINISTRATIIVKOKKUVÕTE	1
II.	SISSEJUHATUS JA TÄNUSÕNAD	2
III.	TAUSTINFORMATSIOON	3
IV.	SEADUSANDLIK RAAMISTIK	3
A.	ÜLEVAADE	3
B.	VALIMISÕIGUS	4
C.	KODAKONDSUS JA NATURALISATSIOON	4
V.	VALIMISSÜSTEEM	6
VI.	VALIMISTE KORRALDUS	7
A.	MANDAATIDE JAOTUS	7
B.	VALIMISKOMISJONID	7
C.	KANDIDAATIDE REGISTREERIMINE	8
D.	VALIJATE NIMEKIRJAD	9
VII.	INTERNETIHÄÄLETUS	9
A.	ÜLEVAADE	9
B.	INTERNETIHÄÄLETUSE ARENG JA RAKENDAMINE	10
C.	INTERNETIHÄÄLETUSE SÜSTEEMI ÜLDINE KIRJELDUS	11
1.	<i>Osalised, rollid ja vastutus</i>	<i>11</i>
2.	<i>Tehniline lahendus ja komponendid</i>	<i>12</i>
3.	<i>Hääletamisprotsess</i>	<i>14</i>
4.	<i>Häältelugemisprotsess</i>	<i>15</i>
D.	SERTIFITSEERIMINE, TESTIMINE JA AUDITEERIMINE	16
1.	<i>Sertifitseerimine</i>	<i>16</i>
2.	<i>Testimine</i>	<i>16</i>
3.	<i>Auditeerimine</i>	<i>17</i>
E.	TURVALISUS	17
1.	<i>Ülevaade</i>	<i>17</i>
2.	<i>Hääletajate identsuse kontroll ja tõestamine</i>	<i>18</i>
3.	<i>Hääletamise salajasus</i>	<i>18</i>
4.	<i>Internetiühenduse turvalisus</i>	<i>19</i>
F.	HÄÄLETAJATE KOOLITUS	20
G.	KÄTTESAADAVUS	20
H.	LÄBIPAISTVUS	21
I.	INTERNETIHÄÄLETUSE INTEGREERIMINE PABER-HÄÄLETUSSEDELITEGA HÄÄLETAMISE SÜSTEEMIGA	22
VIII.	VALIMISKAMPAANIA	22
A.	ÜLEVAADE	22
B.	POLIITILISE VÄLIREKLAAMI KEELUSTAMINE	23
C.	POLIITILISED PARTEID JA KAMPAANIATE RAHASTAMINE	24
IX.	MEEDIA	25
X.	KAEBUSED JA EDASIKAEBUSED	26
XI.	RAHVUSVÄHEMUSTE OSALEMINE	27
XII.	NAISTE OSALEMINE	28
XIII.	VALIMISTE VAATLEMINE	28
XIV.	EELHÄÄLETUS	29
A.	ÜLEVAADE	29
B.	EELHÄÄLETUS VALIMISJAOSKONNAS	30
C.	HÄÄLETAMINE VÄLISMAAL	30
D.	EELHÄÄLETUSEL ANTUD HÄÄLETUSSEDELITE EDASISAATMINE	31

XV. VALIMISTE PÄEV.....	31
A. HÄÄLETUSPROTSESS	31
B. HÄÄLTELUGEMISE PROTSESS.....	32
XVI. VALIMISTULEMUSTE TEATAVAKS TEGEMINE	33
LISA 1	35
LISA 2	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
OSCE/ODIHR TUTVUSTUS.....	37

EESTI VABARIIK

RIIGIKOGU VALIMISED

4. märts 2007

OSCE/ODIHR valimiste hindamise missiooni raport

I. ADMINISTRATIIVKOKKUVÕTE

Vastusena Eesti Vabariigi Välisministeeriumi poolt edastatud kutsele lähetas OCSE demokraatlike institutsioonide ja inimõiguste agentuur (ODIHR) oma valimiste hindamise missiooni (EAM) 4. märtsil 2007.a. toimunud Riigikogu valimistele.

Riigikogu (parlamendi) valimised andsid tunnistust demokraatlikust praktikast ja traditsioonidest, mis on saanud Eesti riigis valimisprotsessi iseloomulikuks osaks. Demokraatia tähendusrikka ilminguna juhiksime tähelepanu suure hulga poliitiliste parteide ja sõltumatute üksikkandidaatide registreerimisele, samuti valimiskampaania läbiviimisele ja massimeedias avaldatud erinevatele arvamustele. Kõikidel tasanditel tegid valimiste korraldajad oma tööd efektiivselt ja läbipaistvalt, mille tagajärjeks sai neile osaks nii erinevate poliitiliste parteide kui ka kogu ühiskonna usalduslik suhtumine.

Eesti seadusandlus tervikuna annab piisava raamistiku demokraatlike valimiste läbiviimiseks; see loob kõik võimalused rahvusvaheliste ja siseriiklike vaatlejate tööks, nagu on kooskõlas seoses OSCE'ga võetud kohustustega. Sellegipoolest on Riigikogu Valimisseaduse see säte, mis keelustab valimiskampaania ajal poliitilise välireklaami läbiviimise, liialt piirav poliitilise sõnumi väljendamise seisukohast lähtuvalt. Lisaks kõigele heitis ka Eesti õiguskantsler kehtivale süsteemile ette ebapiisavat tähelepanu kampaaniate finantseerimisele ja leidis selle olevat vastuolus põhiseadusega.

Eesti on teinud märkimisväärseid jõupingutusi, et naturaliseerida ja integreerida küllaltki suurt osa elanikkonnast, enamasti vene päritolu elanikke, kellel siiani puudub kodakondsus. Väärrib positiivset äramärkimist, et kõigil Eesti elanikel, vaatamata nende kodakondsusele, on õigus osaleda kohalikel valimistel. Sellegipoolest, silmas pidades asjaolu, et 9,4 % Eesti elanikest ei oma ka mingi teise riigi kodakondsust, soovivad OSCE/ODIHR teha edasisi jõupingutusi, et kergendada kodakondsuse saamist kõigil sellesse kategooriasse kuuluvatel isikutel, kes selleks soovi avaldavad, et võimaldada nendel inimestel täielikult kasutada oma poliitilisi õigusi.

Käesolevad valimised olid esimesed parlamendivalimised OSCE piirkonnas, kus kõikidel valijatel oli olemas võimalus hääletada elektrooniliselt. Taoline alternatiivne hääletusmeetod oli võimalik ainult valimispäevale eelneva eelhääletusperioodi vältel. Valijad, kes otsustasid selle meetodi kasuks, said võimaluse muuta oma elektroonilist valimisedelit, tühistades kõik eelnevalt antud valimisvalikud. Neil oli samuti võimalus annulleerida oma elektrooniline hääletusedel, lastes eelhääletuse perioodil valimisjaoskonnas valimiskasti tavalise paberist hääletusedelil. Valimiste korralduskomitee rakendas süsteemi täiesti läbipaistval moel ning paistis, et oli tarvitusele võetud vajalikud turvalisusmeetmed, tagamaks elektroonilise hääletamise turvalisust nii hästi kui võimalik.

Ehkki elektroonilise hääletusvõimaluse kasutamine teeb hääletamisprotsessi valijatele kättesaadavamaks, toob see endaga kaasa ka suurenenud riske valimiste protsessi haavatavuse mõttes, kuna eksisteerib reaalne oht, et kurjategijad võivad toime panna nii süsteemiväliseid kui ka süsteemiseseid rünnakuid. Ja kuigi praegu valis elektroonilise hääletamise võimaluse ainult 5,4 % kõikidest valijatest, suureneb risk meetodi kasutamise edasise levikuga. Ja enamgi veel – nii nagu ka teiste kaugvalimise vormide puhul, eksisteerib alati võimalus, et valimiste organiseerimine väljaspool valimisjaoskondade kontrollitud ja valvatud ruume võib kahjustada põhilist õigust salajaseks hääletusedelitega hääletamiseks.

Ehkki Vabariigi Valimiskomisjon tegi suuri jõupingutusi, vähendamaks süsteemiseseid riske, oleks töö kogu süsteemi kontrollimiseks ja revideerimiseks võinud olla veelgi ulatuslikum. Enamgi veel - tundus, et nii poliitilistel parteidel kui ka avalikkusel tervikuna puudus pea igasugune järelevalve elektroonilise hääletamise protsessi üle. Elektroonilise hääletamise protsess, nii nagu seda Eestis rakendati, tundus antud juhtumil ja antud kohalikes oludes toimivat. Sellegipoolest tuleks Eesti riigivõimul tõsiselt suhtuda ülalnimetatud probleemide efektiivsesse lahendamisse, sest vastasel juhul tuleks tõsiselt kaaluda, kas elektroonilise hääletamise meetodit võiks ikka soovitada laialdasemaks kasutamiseks või peaks sellel olema piiratud kasutusala, või kas seda üldse soovitada kasutada.

OSCE/ODIHR valimiste hindamise missioon (EAM) ei korraldanud eelhääletuse ega valimispäeva hääletuse protseduuri süstemaatilist ega kõikehõlmavat vaatlust. Siiski avanes meie missioonil võimalus, tuginedes eelnevatele tähelepanekutele ja valimisjaoskondade külastamisele valimispäeval, anda oma hinnang protseduuri korraldusele, mis oli selgelt ja arusaadavalt läbi viidud, hästi reguleeritud ning millest ka valimisjaoskondades üldiselt kinni peeti. Ükski poliitiline partei ega sõltumatu üksikkandidaat ei väitnud end muretsevat ei hääletusedelitega hääletamise pärast valimisjaoskondades ega ka häältelugemise protsessi pärast. OSCE/ODIHR valimiste hindamise missioon (EAM) märgib positiivse faktina ära ka jõupingutusi, mida tehti kõikide hääletuskasti lastud valimisedelite teistkordseks ülelugemiseks.

Soovitused valimistega seotud seadusandluse ja valimiste korraldusprotsessi suhtes on ära toodud antud raportis järgnevatel peatükkides.

II. SISSEJUHATUS JA TÄNUSÕNAD

Vastusena Eesti Vabariigi Välisministeeriumi poolt edastatud kutsele lähetas OCSE demokraatlike institutsioonide ja inimõiguste agentuur (ODIHR) oma valimiste hindamise missiooni (EAM) 4. märtsil 2007.a. toimunud Riigikogu valimistele.

OSCE/ODIHR valimiste hindamise missiooni (EAM) lähetus kestis 20. veebruarist kuni 7. märtsini 2007.a. Delegatsiooni juhiks oli Mrs. Mirjana Lazarova Trajkovska ning delegatsioon koosnes 13 eksperdist, kes olid pärit kahesteistkümnest OSCE töös osalevast riigist. Lisaks Tallinnas töötavatele valimiseksperptidele, kelle hulgas oli ka neli elektroonilise hääletamise eksperti, külastasid meie delegatsiooni liikmed ka Tartut, Narvat ja Pärnut. OSCE/ODIHR valimiste hindamise missioon (EAM) kohtus valitsuse esindajatega, riigiametnikega, valimiste korraldajatega, poliitiliste parteide esindajatega, aga ka akadeemiliste ringkondade ja üldsuse esindajatega, et saada ülevaadet

valimisprotsessist ja sellega seotud spetsiifilistest juriidilistest ja administratiivsetest küsimustest. Vastavalt OSCE/ODIHR metoodikale ei olnud valimiste hindamise missiooni lähetuse eesmärgiks süstemaatilise ja kõikehõlmava vaatluse läbiviimine protsessidest valimiste toimumise päeval.

OSCE/ODIHR soovib avaldada oma tänu Eesti Vabariigi Välisministeeriumile ja Vabariigi Valimiskomisjonile, aga ka kõikidele rohketest kohtumistest osavõtjatele nende abi ja koostöö eest, mis sai meile osaks meie valimiste hindamise missiooni lähetuse ajal.

III. TAUSTINFORMATSIOON

Riigikogu valimised olid järjekorras viiendad parlamendivalimised peale iseseisvuse taastamist ja esimesed parlamendivalimised, mis toimusid peale Eesti astumist Euroopa Liitu. Riigikogu on ühekojaline parlament, mille töös osaleb 101 parlamendisaadikut. Lisaks seadusandlikule kohustusele on Riigikogu ülesandeks ka vabariigi presidendi valimine ja peaministri ametissenimetamise heakskiitmine.

Parlamendi liikmed valitakse 12 mitmemandaadilisest valimisringkonnast nelja-aastaseks perioodiks proportsionaalse ja avatud nimekirjaga süsteemi alusel, kusjuures tingimuseks on, et poliitilise partei nimekiri peab riiklikul tasandil ületama 5-protsendilise valimiskünnise. Valimisvõitluses osalesid üksteist poliitilist parteid ja seitse sõltumatut üksikkandidaati, kusjuures osalejate hulgas oli ka viis eelmises Riigikogus esindatud erakonda.

OSCE/ODIHR oli eelnevalt tegutsenud vaatlejana ka varasematel Riigikogu valimistel, mis toimusid 5. märtsil 1995 ja 7. märtsil 1999. Peale 7. märtsi 1999.aasta valimisi tegi OSCE/ODIHR järelduse, et "valimised toimusid vastavuses Eesti poolt OSCE suhtes võetud kohustustega ning Eesti seadusandlusega." OSCE/ODIHR viis läbi Vajaduste Hindamise Missiooni enne 2. märtsi 2003.aasta Riigikogu valimisi, kuid ei korraldanud järgnevate valimiste vaatlust.

IV. SEADUSANDLIK RAAMISTIK

A. ÜLEVAADE

Üldiselt moodustab Eesti seadusandlik raamistik juriidilise baasi valimiste läbiviimiseks vastavuses OSCE suhtes võetud kohustustega ning teiste rahvusvaheliste standarditega. Riigikogu valimised viiakse läbi Eesti Põhiseaduse ja Riigikogu Valimisseaduse alusel.¹ Alates selle vastuvõtmisest 2002.aastal on Riigikogu Valimisseadust märgatavalt parandatud aastatel 2003, 2004, 2005, aga ka 2006. aastal. Viimased parandused sisaldavad sätteid internetis tehtava elektroonilise hääletamise kohta ja poliitilise välireklaami keelustamise kohta valimiskampania perioodil. (Vaata internetihääletuse ja kampania peatükke).

Riigikogu valimisi reguleeritakse ka Poliitiliste Parteide Seadusega ja Ringhäälingu Seadusega, milles on ära toodud õiguslikud sätted, mis vastavalt reguleerivad poliitiliste parteide finantseerimist ja meediakorraldust valimiskampania perioodil. Seadusandlust

¹ Iga valimistasand viiakse läbi vastavuses selle valimise jaoks eraldi kehtestatud seadusega.

täiendavad ka Vabariigi Valimiskomisjoni (NEC) määrused, kaasa arvatud määrused, mis reguleerivad kandidaatide registreerimise protseduure, hääletusedeli mõõtmeid kui ka vaatleja staatust ning vajalikke akrediteeringuid.²

Lisaks kohtutepoolsele läbivaatusele hindab põhiseadusele vastavalt seadusi ka Õiguskantsleri institutsioon, kas siis tulenevalt talle esitatud kaebusest või iseenda initsiatiivil. Kui Õiguskantsleri arvates ei järgi mingi õigusakt põhiseadust, võib ta esitada parlamendile mittesiduva taotluse seaduse veelkordseks läbivaatamiseks. Õiguskantsler võib samuti saata küsimuse arutamiseks otseselt Ülemkohtu konstitutsioonikojale (vaata peatükki VIII, valimiskampaania).

B. VALIMISÕIGUS

Põhiseadus sätestab, et igal Eesti kodanikul, kes on valimispäevaks saanud 18 aastaseks, on õigus osa võtta parlamendi valimistest. Õigus saada valitud parlamendi liikmeks on igal hääleõiguslikul Eesti kodanikul, kes on saanud 21 aastaseks.

Põhiseadus piirab nende kodanike õigust hääletada, kes on kohtu otsusega õigusvõimetuks kuulutatud ja ka nende kodanike hääleõigust, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kes kannavad karistust kinnipidamisasutustes.³ Antud sätte põhjal on ka Riigikogu Valimisseaduses sätestatud, et kohtu poolt kriminaalkuriteos süüdi mõistetud ja kinnipidamisasutuses karistust kandval isikul ei ole õigust osa võtta valimistest.

See piirang tundub olevat vastuolus Euroopa standarditega, milles öeldakse, et vangide valimisõiguse piiramist saab kohaldada ainult juhtumitel, kus vang on süüdi mõistetud selliste raskete kuritegude eest, et valimisõigusest ilmajätmine on vastavuses vangile määratud karistusega. Kaasuses *Hirst v. United Kingdom*,⁴ on Euroopa Inimõiguste Kohus otsustanud, et vangide kõikehõlmav ja tingimusteta ilmajätmine hääletusõigusest ei ole proportsionaalne ja kujutab endast Euroopa Inimõiguste Konventsiooni Protokoll No. 1 Artikkel 3 rikkumist (õigus vabale valimisele). Lisaks sellele on OSCE liikmesriigid võtnud endile kohustuse (1990 Copenhagen Document, paragraph 24), et kõik õiguste ja vabaduste piirangud peavad olema rangelt kooskõlas seaduse mõttega

OSCE/ODIHR soovitab, et Eesti võimud vaataksid läbi ja viiksid sisse parandused Riigikogu Valimisseadusesse, kooskõlas OSCE suhtes võetud kohustustega ja Euroopa Inimõiguste Kohtu jurisprudentsiga.

C. KODAKONDSUS JA NATURALISATSIION

Eesti elanikkonnas on nii kodakondsuseta isikuid kui ka "määratlemata kodakondsusega isikuid", kes pärinevad perioodist, kui Eesti oli annekteeritud Nõukogude Liidu poolt. Kodakondsuseta isikud on enamuses need inimesed, kes rändasid sisse Venemaalt või teistest Nõukogude Liidu osadest peale 2. maailmasõja lõppu ja nende lapsed, ning kes ei omandanud ka ühegi teise riigi kodakondsust peale Eesti taas-iseseisvumist. Suurim etniline grupp nende hulgas on venelased, aga ka ukrainlased, valgevenelased ja teised.

² Vabariigi Valimiskomisjoni pädevus on sätestatud Riigikogu Valimisseaduse Artiklis 15.

³ Eesti Vabariigi Põhiseadus, Artiklid 56 ja 57.

⁴ Euroopa Inimõiguste kohus (Suurkogu), *Hirst v. United Kingdom* (Taotlus number 74025/01), Kohtuotsuse kuupäev on 30 March 2004.

Vastavalt Kodakondsuse ja Migratsioonibüroo informatsioonile on Eestis 126 000 määratlemata kodakondsusega elanikku, mis kogu 1 342 000 suurusest elanikkonnast moodustab ligi 9,4 %.⁵ Enamik nendest inimestest võiksid saada kodakondsuse, kuid selleks on neil vaja läbi teha naturalisatsiooniprotsess. Kodakondsuse saamiseks nõuab seadus Eesti keele, põhiseaduse ja kodakondsuse seaduse tundmist, samuti lojaalsusvannet. Lastel on võimalik kodakondsus saada kiirendatud korras, kuid selleks peavad nende vanemad esitama vastavasisulise taotluse.

Kokku on alates 1992.aastast saanud Eesti kodakondsuse 142 999 inimest, kusjuures kodakondsuse andmisest on keeldutud 662 korral. Peaaegu kolm neljandikku kõigist naturalisatsiooni korras kodakondsuse saanutest said kodakondsuse ajavahemikus 1992 kuni 1998 aastani, peale seda on naturalisatsiooni korras kodakondsuse saanute hulk aasta lõikes märgatavalt langenud. Naturalisatsiooni korras kodakondsuse saanute hulk suurenes jällegi aastatel 2004 ja 2005, mida võib seostada Eesti astumisega Euroopa Liitu, kuid peale seda on isikute hulk, kes soovivad naturalisatsiooni korras saada kodakondsust, jällegi näidanud langustendentsi. Aastal 2006 sai kodakondsuse naturalisatsiooni korras 4 753 inimest.

Isikutel, kellel on määratlemata kodakondsus, pole õigust osaleda Riigikogu valimistel. Neil puudub ka õigus osaleda poliitilistes parteides. Sellegipoolest on alalistel elanikel, kaasa arvatud määratlemata kodakondsusega isikud, õigus osaleda Eesti kohalikel valimistel. See on kiiduväärt tava, mis on ka kooskõlas konventsiooniga võõramaalaste osalemise kohta ühiskondlikus elus kohalikul tasandil. (Convention on the Participation of Foreigners in Public Life at Local Level).⁶ Lisaks võimalusele osaleda kohalike omavalitsuste töös annab see meede võimaluse ka kaudselt mõjutada presidendivalimiste tulemusi, kuna teatavalte asjaoludel (kaasa arvatud 2006.aasta presidendivalimistel) kuuluvad presidendivalimistel valijameeste kogusse ka kohalike omavalitsuste esindajad.

Eesti võimud on arvamisel, et on tehtud niipalju jõupingutusi kui võimalik, et kergendada määratlemata kodakondsusega isikutel naturalisatsiooniprotsessi. Nende arvates paljud sellesse kategooriasse kuuluvad isikud ei soovigi saada Eesti kodanikeks. Sellegipoolest nentis 2005. aastal Euroopa Nõukogu Rahvusvahemuste Kaitse Konventsiooni nõuandev komitee, et "kodakondsuseta isikute arv on jätkuvalt murettekitavalt kõrge. Vaatamata naturalisatsiooni hõlbustamiseks tarvitusele võetud positiivsetele meetmetele on keeleksam ja muud faktorid siiski paljude jaoks takistavaks asjaoluks." Seetõttu soovitas nõuandev komitee Eesti riigivõimul tarvitusele võtta lisameetmeid, et muuta naturalisatsiooniprotsessi paremini kättesaadavamaks.

Ei ole olemas selliseid rahvusvahelisi norme, mis nõuaksid, et ilma kodakondsuseta isikud võiksid osaleda parlamendivalimistel. Enamgi veel – fakt, et õigust osaleda kohalikel valimistel on laiendatud ka määratlemata kodakondsusega isikutele, on leidnud positiivset äramärkimist kui katset kaasata neid isikuid Eesti poliitilisse ellu. Sellegipoolest on asjaolu, et märkimisväärsel osal Eesti alalistest elanikest, kellest ligi 90 protsenti on

⁵ Lisaks on veel ligi 105 000 isikut, kellel on mõne muu riigi, valdavalt Vene Föderatsiooni kodakondsus. Andmed pärinevad Välisministeeriumist. www.vm.ee

⁶ Konventsioon Võõramaalaste Osalemise Kohta Ühiskondlikus Elus Kohalikul Tasandil. (Convention On The Participation Of Foreigners In Public Life At Local Level), CETS 144. Peatükk C – "Õigus osaleda kohaliku omavalitsuse valimistel." Artikkel 6. Eesti ei ole nimetatud konventsiooni osaline.

valimisealised, kuid kellel pole ühegi riigi kodakondsust ning seega ei saa täiel määral osaleda poliitilises elus, Eestile jätkuvalt väljakutseks.

Arvesse võttes Eesti märkimisväärseid ja ilmselt ka edukaid jõupingutusi naturaliseerunud kodanike integreerimiseks, võiks Riigikogu kaaluda võimalusi muuta naturalisatsiooniprotsessi kergemaks neile määratlemata kodakondsusega isikutele, kes soovivad saada Eesti kodanikeks

V. VALIMISSÜSTEEM

Eesti jaguneb administratiivselt 15 maakonnaks ja Tallinna ning Tartu linnaks. Riigikogu valimiste puhul jaotatakse riik 12 mitmemandaadiliseks valimisringkonnaks. Kolm nendest asub Tallinnas, üks valimisringkond hõlmab Tartu linna ning ülejäänud kaheksa valimisringkonda on jaotatud üle terve riigi põhimõttel üks valimisringkond kolme maakonna peale.

Riigikogu valimistel kasutatakse proportsionaalset avatud nimekirjaga valimissüsteemi. Poliitilised erakonnad võitlevad valimisringkonna peale jaotatud mandaatide pärast, registreerides Vabariigi Valimiskomisjonis (NEC) kandidaatide nimekirja, kes antud kindlas valimisringkonnas võitlevad. Partei poolt esitatud valimisringkonna nimekirja kandidaatide arv ei tohi ületada valimisringkonna mandaatide koguarvu, millele võib lisada veel kaks nime. Poliitilised erakonnad registreerivad ka Vabariigi Valimiskomisjonis oma vabariikliku nimekirja, mis koosneb kõigist nendest kandidaatidest, kes on registreeritud valimisringkondades üle kogu riigi (maksimaalselt 125). Vabariiklikke nimekirju kasutatakse nende kohtade määramisel, mis jäävad peale mandaatide jaotamist valimisringkondade vahel.

Igale registreeritud kandidaadile määratakse individuaalne registreerimisnumber, alates numbrist 101, vastavalt sellele järjekorrale, mis parteid on saanud loosi võtmise tagajärjel. Enne hääletussedeli laskmist hääletuskasti kirjutavad valijad oma valitud kandidaadi registreerimisnumbri hääletussedelile või märgivad oma valitud kandidaadi nime internetis elektroonilisel hääletamisel. Valijad võivad hääletada ainult nende kandidaatide poolt, kes on registreeritud nende konkreetsetes valimisringkonnas.

Häälte muutumine parlamendikohtadeks toimub kolmes astmes. Esiteks jaotatakse igas valimisringkonnas individuaalsed mandaadid kõigile nendele kandidaatidele, kes on kogunud vähemalt selle hulga hääli, mis on vajalik nende valimisringkonnas lihtkvoodi (*simple quota*) saamiseks.⁷ Ainult need parteid, kes on ületanud vabariiklikul tasandil nõutava 5 protsendi läve, osalevad edasises kohtade jaotamises valimisringkonna tasandil ja kompensatsioonikohtade määramisel üleriigilisel tasandil. Teises astmes protokollitakse iga partei piirkondlik nimekiri vastavalt iga nimekirjas oleva kandidaadi poolt saadud häälte arvule ja antakse niipalju kohti, kui mitu korda partei kandidaatide poolt saadud häälte koguarv ületab valimisringkonna lihtkvoodi (*simple quota*).⁸ Need mandaadid, mis jäävad jaotamata peale esimest kahte astet, määratakse üleriigiliste kohtadena nendele parteidele,

⁷ Valimisringkonna lihtkvoodi saamiseks jagatakse valimisringkonnas antud kehtivate häälte koguarv valimisringkonnale antud mandaatide arvuga.

⁸ Riigikogu Valimisseaduse 2006 parandus sätestab selle arvu suurendamise 1 võrra, juhul kui ülejäänud hääled moodustavad vähemalt 75 protsenti valimisringkonna lihtkvoodist.

kes on ületanud vabariiklikul tasandil nõutava 5 protsendi läve, kasutades D'Hondt'i meetodi üht versiooni.

Käesolevatel valimistel valiti 75 parlamendisaadikut valimisringkonna tulemuste põhjal ja 26 määrati üleriigiliste mandaatide alusel.

VI. VALIMISTE KORRALDUS

A. MANDAATIDE JAOTUS

Kui valimised kuulutatakse välja, jaotab Vabariigi Valimiskomisjon 101 mandaati 12 valimisringkonna vahel proportsionaalselt, arvesse võttes valimisringkonna hääleõiguslike valijate arvu valimiste väljakuulutamise kuu 1. päeva seisuga (1. november 2006). See arv varieerub, ulatudes 6-st (Lääne-Virumaa) kuni 13-ni (Harju- ja Raplamaa). See valijate arv, mida kasutatakse mandaatide jaotamise alusena, ei sisalda endas Eestis elavate määratlemata kodakondsusega isikute arvu. Kuna nende inimeste kontsentratsioon on mõnes valimisringkonnas suur, võivad sellised valimisringkonnad olla Riigikogus alaesindatud, elanike koguarvu silmas pidades

B. VALIMISKOMISJONID

Riigikogu Valimisseadus kehtestab kolmeastmelise valimisadministratsiooni süsteemi, mille ülesandeks on Riigikogu valimiste ettevalmistamine ja läbiviimine. Struktuuri tipus on Vabariigi Valimiskomisjon, teisel tasandil asuvad 15 maakondlikku valimiskomisjoni ja kaks linna valimiskomisjoni⁹ ja kolmandal tasandil 657 piirkondlikku komisjoni. Vabariigi Valimiskomisjoni poolt välja antud määrused ning kõrgemalseisvate valimiskomisjonide otsused ja juhendid on siduvad madalama tasandi komisjonide suhtes.

Vabariigi Valimiskomisjon on alaliselt tegutsev organ, kuhu kuulub seitse liiget, kes määratakse tööle nelja-aastase ametiajaga vastavalt Riigikohtu esimehe poolt (kaks kohtunikku), Õiguskantsleri poolt, Riigikontrolöri poolt, Riigi Peaprokuröri poolt ning Riigikogu kantselei ja Riigikantselei esindajad. Vabariigi Valimiskomisjoni esimees ja aseesimees valitakse Vabariigi Valimiskomisjoni liikmete poolt. Vabariigi Valimiskomisjoni pädevuste hulka kuulub õigus peatada madalama tasandi poolt välja antud akte ja kõrvaldada töölt neid madalama tasandi valimiskomisjonide liikmeid, kes on rikkunud Riigikogu Valimisseadust, Vabariigi Valimiskomisjoni määrusi või kõrgemalseisvate valimiskomisjonide otsuseid ja juhendeid.

Vabariigi Valimiskomisjon annab välja määruseid, mis reguleerivad kandidaatide nimetamise ja registreerimise protseduure, hääletamise, valimistulemuste õigeks tunnistamise ja häältelugemise protseduure, aga ka vaatlejate akrediteerimise protseduuri. Vabariigi Valimiskomisjon on organ, mida usaldavad nii poliitilised parteid, riigi avalikkus kui ka valijad üle kogu Eesti.

Maakonna ja linna valimiskomisjonid on alalised organid, kuhu kuulub kuni 13 liiget, kes määratakse tööle nelja-aastase ametiajaga vastava maakonna maavanema või siis Tallinna ja Tartu puhul vastava linna linnavolikogu poolt. Maakonna ja linna valimiskomisjonide eesotsas on maakonna või linnasekretär, kes kindlustab maakonna või linna

⁹ Tallinna ja Tartu linnas.

valimiskomisjoni tiheda koostöö kohaliku administratsiooniga, kes rahastab maakonna või linna valimiskomisjone ja toetab nende tööd. Maakonna ja linna valimiskomisjonid vastutavad piirkondlike komisjonide töö suunamise ja kontrollimise eest, aga ka hääletustulemuste tabuleerimise ja nende õigsuse tõestamise eest vastavas maakonnas või linnas. Maakonna ja linna valimiskomisjonidel on õigus tunnistada kehtetuks oma maakonna piirkondlike komisjonide otsuseid ja kõrvaldada töölt neid valimiskomisjonide liikmeid, kes on rikkunud kõrgemalseisvate valimiskomisjonide otsuseid ja juhendeid.

Piirkondlikud komisjonid koosnevad komisjoni esimehest ja kuni kaheksast liikmest, kes vastutavad valimiste läbiviimise eest valimisjaoskonna tasemel. Erinevalt kõrgemalseisvatest komisjonidest on piirkondlikud komisjonid ajutised organid, mille liikmeid seatakse ametisse osaliselt ka poliitiliste parteide poolt. Piirkondlikud komisjonid määratakse kohalike omavalitsuste volikogude poolt vähemalt 20 päeva enne valimispäeva. Pooled liikmetest määratakse ametisse munitsipaal- või linnasekretäri poolt, samal ajal kui teise poole liikmetest määravad valimistel osalevad poliitilised parteid, kusjuures iga partei tohib ametisse nimetada ainult ühe kandidaadi valimisjaoskonna kohta.

Mõningates omavalitsustes paistis, et parteide poolt ametisse nimetatud komisjoni liikmeid oli vähem, võib-olla oli põhjuseks ka valimiskomisjoni liikmele makstav väikene tasu, mistõttu vajaliku hulga komisjoniliikmeid nimetas ametisse kohaliku omavalitsuse või linnanõukogu, nagu seaduses ette nähtud. OSCE/ODIHR valimiste hindamise missioon pani tähele, et enamikul valimiskomisjonide liikmetest oli juba olemas ka varasem kogemus. Ametissenimetamise protsess paistis olevat läinud kenasti, kuna valimiste hindamise komisjoni ei teavitatud ühestki märkimisväärsest probleemist. Narva piirkonnas teatasid Isamaa ja Res Publica liidu liikmed, et mitte kõiki nende poolt pakutud valimiskomisjoni liikmete kandidaate ei nimetatud ametisse, ehkki mõned olid nimetatud valimiskomisjoni asendusliikmeks.

*Selleks, et parandada asjakohast kontrolli ja tasakaalu valimisjaoskonnas, võiks Vabariigi Valimiskomisjon kaaluda võimalust ametlikult teatada poliitilistele parteidele, et need nimetaksid oma kandidaadid piirkondlike komisjonide liikmete kohale enne lõplikku tähtaega.*¹⁰

C. KANDIDAATIDE REGISTREERIMINE

Igal hääleõiguslikul isikul on õigus kandideerida valimistel partei nimekirjas või sõltumatu üksikkandidaadina. Riigikogu 4. märtsi 2007.a. valimistel esitasid nõutavad kandideerimisdokumendid 11 parteid ja 7 sõltumatut üksikkandidaati. Eelmises Riigikogus esindatud parteid ja hiljuti registreeritud Roheliste Partei nimetasid maksimaalse arvu ehk 125 kandidaati. Tagasi ei lükatud ühegi partei nimekirja ega kandidaati. Kaks kandidaati võtsid oma kandidatuuri tagasi registreerimisele järgnenud kolmepäevase tähtaja jooksul. Kokku registreeriti 975 kandidaati.

Poliitilised parteid, kes esitavad oma kandidaatide nimekirja, peavad maksma tagatisraha, mille suuruseks on kaks miinimumpalka iga kandidaadi kohta. Sõltumatute kandidaatide

¹⁰ Sellegipoolest ei teatanud Vabariigi Valimiskomisjon valijate esialgset arvu vastavalt rahvastikuregistri andmetele seisuga üks kuu enne valimisi, mis on aluseks valijate nimekirjade ettevalmistamiseks ja väljaprintimiseks valimisjaoskondadaes.

kohta kehtib sama nõudmine. Tagatisraha makstakse parteile tagasi, kui nad saavad vähemalt viis protsenti üle kogu riigi antud häältest. Sõltumatud üksikkandidaadid saavad oma raha tagasi, kui nad osutuvad valituks parlamenti.

Neli valimistele registreerunud poliitilist parteid ütlesid OSCE/ODIHR valimiste hindamise missioonile, et nad ei nimetanud lubatud maksimumarvu kandidaate just tagatisraha nõudmise tõttu iga kandidaadi eest.

D. VALIJATE NIMEKIRJAD

Valijate nimekirjade koostamise organiseerib elanikeregister. Kaksikümmend päeva enne valimisi saadetakse kõigile Eesti valijatele valijakaardid, kus on ära toodud inimese isikuandmed, nagu on registreeritud elanikeregistris, maakond või linn ja valimispiirkonna number, kus inimene on valijate nimekirja kantud ning elukohajärgse valimisjaoskonna aadress.

Valijate nimekirjad tuleb toimetada valimisjaoskonda hiljemalt 7 päeva enne valimispäeva, kui kõikides valimisjaoskondades algab eelhääletus. Taotlused paranduste tegemiseks isikuandmetes või lisamiseks valijate nimekirja tuleb esitada maakonna või linnasekretärile. Asjaomast piirkonnakomisjoni informeeritakse tehtud otsustest isikuandmete parandamiseks või valijate nimekirja lisamiseks, misjärel see teeb vastavad muudatused valijate nimekirjades. Taotlusele eitava vastuse saamisel võib esitada edasikaebuse kohalikele halduskohtule. Seaduses on sätestatud, et need valijad, kes valimispäeval avastavad, et neid ei ole valimisnimekirjadesse kantud ning kes võivad tõestada oma õigust osaleda valimistel ja oma isikusamasust, lisatakse täiendavasse valijate nimekirja ja neil lubatakse hääletada.

Valijate nimekirjade ettevalmistamise süsteem on läbipaistev ja eelmiste valimiste käigus on elanikeregistrit pidav ametkond demonstreerinud oma võimekust ette valmistada usaldusväärseid ja täpseid valijate nimekirju. Vabariigi Valimiskomisjoni andmetel oli 4. märtsi valimistel 897 243 hääleõiguslikku kodanikku.

VII. INTERNETIHÄÄLETUS

A. ÜLEVAADE

Kaughääletus interneti teel Riigikogu valimistel oli esmakordne üleriigiline interneti kasutamine valimismeetodina OSCE liikmesriigi parlamendivalimistel. Seda kasutati esmakordselt 2005.aasta kohalikel valimistel. Internetihääletus on kasutusel lisa-hääletusmeetodina ja see pole kohustuslik

Interneti hääletussüsteemi nurgakiviks Eestis on isikutunnistuse kasutamine (ID kaart), mis on seaduslikult aktsepteeritud dokument isiku identifitseerimiseks internetis ja dokumentide digitaalseks allkirjastamiseks.

Õigusaktid, mis viidi sisse 2007 Riigikogu valimisteks, nagu ka seadusandlus kohalikeks valimisteks sätestab, et hääleõiguslikud kodanikud, kellel on digitaalselt aktiveeritud ID kaart, peavad tegema oma valimisvaliku internetis eelhääletusperioodi vältel, ehk kuus kuni neli päeva enne valimispäeva. Seadus lubab valijal eelhääletusperioodi jooksul oma

valimisvalikut ka muuta, kas siis hääletades uuesti interneti teel või hääletades hääletusedelil abil valimisjaoskonnas. Seadus seab samuti prioriteetseks hääletusedelil hääletamise. Valija võib muuta oma valikut elektroonilisel hääletamisel piiramata arv kordi, kusjuures ainus arvesseminev valimisvalik on viimasena tehtud hääletus, kuid hääletus paberist hääletusedelil on lõplik ja annuleerib kõik internetis antud valija hääled

Interneti valimissüsteemi juurutamine enne 2005.aasta kohalikke valimisi äratas Eestis huvi, aga ka mõningaid poliitilisi vaidlusi. Kaks poliitilist parteid, Eestimaa Rahvaliid ja Eesti Keskerakond teatasid OSCE/ODIHR valimiste hindamise missioonile, et nad olid olnud vastu interneti valimissüsteemile põhjusel, et hääletamise salajasust ei suudeta tagada ja et süsteem pole läbipaistev, kuna hääletusprotsessi ei ole võimalik vaadelda. Need parteid on jätkuvalt süsteemi vastu. Kodanike hulgas paistab interneti-hääletus olevat vastuvõetav, ehkki selle võimaluse tegelike kasutajate hulk jääb piiratuks, ulatudes 5,4 protsendini kõigest 2007.aasta valimistest osavõtnud valijatest.

Interneti teel valimine on mitmeti sarnane valimisele posti teel, pakkudes mõningaid sarnaseid eeliseid nagu valimisprotsessi suurem kättesaadavus valijale, aga ka sisaldades endas samasuguseid puudusi, nagu võimatus vaadelda hääletusprotsessi täies mahus, et oleksid tagatud vaba ja salajase valimise põhiõigused. Lisaks ei võimalda hääletamine interneti teel ka kasutada täielikult läbipaistvat hääletugemise protsessi.

B. INTERNETIHÄÄLETUSE ARENG JA RAKENDAMINE

Internetihääletuse areng on tihedalt seotud digitaalselt aktiveeritud ID kaardi arenguga ja sellesse suhtuti kui ID kaardi digitaalsete potentsiaalsete lisavõimaluste ärakasutamisse. Peale Isikutõendavate Dokumentide Seaduse vastuvõtmist 1999. aastal ja Digitaalallkirja Seaduse vastuvõtmist 2000. aastal anti 2002.aasta jaanuaris välja esimesed ID kaardid. 2006.aasta novembriks oli välja antud juba üle ühe miljoni digitaalselt aktiveeritud ID kaardi. ID kaart sisaldab kaarti sissepressitud kiip-elementil sertifikaate, mis on vajalikud nii juriidiliselt aktsepteeritava identiteedi tõestamiseks kui ka digitaalallkirjaks. ID kaart on kohustuslik dokument, mida võib kasutada mitmete elektrooniliste asjaajamiste ja riigi poolt pakutavate teenuste tarvis, nagu elektrooniline tulumaksudeklaratsioon, kindlustus, ühiskondlik transport ja muud.

2001. aastal teatas Justiitsministeerium oma kavatsusest juurutada internetihääletust, ning seejärel avaldati Eesti akadeemilistes ringkondades kaks internetihääletuse tehniliste võimaluste eelanalüüsi. Vabariigi Valimiskomisjoni ja teiste kohtumistest osavõtnute arvamusel oli interneti modaalsuse ja elektroonilise hääletamise juurutamise peamiseks eesmärkideks suurendada valimistel osalejate arvu, tõmmata ligi nooremaid valijaid ja muuta valimisprotseduuri valijale mugavamaks.

2002.aastal võttis Riigikogu vastu uue Riigikogu Valimisseaduse, milles sätestati hääletamine interneti teel, kasutades digitaalselt aktiveeritud ID kaarti ja ka asjaolu, et hääletamist interneti teel ei võeta kasutusele enne 2005.aastat. Kaks parlamenti kuulunud poliitilist parteid olid vastu internetihääletuse sisseviimisele.

2003. aasta augustis algatas Vabariigi Valimiskomisjon internetihääletuse projekti ning nimetas kohale projekti juhi ja kuueliikmelise juhtkomitee. Projektrühm sai oma üldkontseptsiooni lõppvariandi valmis 2004.aasta jaanuaris, peale seda kui 2003.aasta

detsembris oli IT spetsialistide ekspertgrupp nii erasektorist kui ka akadeemilistest ringkondadest kaasatud ekspertide abil teinud projekti turvalisuse analüüsi. Selle üldkontseptsiooni alusel kuulutas Vabariigi Valimiskomisjon 2004.aasta märtsis välja riigihanke, mille võitjaks kuulutati Eesti tarkvara-arenduse firma "Cybernetica AS". Vabariigi Valimiskomisjon sõlmis tarkvara-arendajaga lepingu 2004.aasta aprillis.

Enne 16. oktoobri 2005.aasta kohalikke valimisi võeti vastu spetsiifiline seadusandlus, mis reguleerib interneti teel kaugvalimise juurutamist nendeks valimisteks. Õigusakte, mis võimaldasid hääletamist interneti teel, ei toetanud Eestimaa Rahvaliid ega Eesti Keskerakond.

Eesti selleaegne president Mr. Arnold Rüütel keeldus seadust välja kuulutamast. Lõpuks saatis ta küsimuse lahendamiseks konstitutsioonikohtule, peale seda kui Riigikogu oli selle seaduse kolm korda mõningate parandustega vastu võtnud. Presidendi vastuväited põhinesid argumendil, et andes elektroonilisel teel hääletanud valijatele võimaluse muuta oma valimisvalikut, tekitame me nende valijate suhtes eelisolukorra, võrrelduna teiste valijatega, kes hääletasid ainult hääletussedelit kasutades, kuna viimased ei saanud enam oma valikut muuta. Konstitutsioonikohus, keda toetas ka Õiguskantsleri arvamus, jõudis seisukohale, et kuna kõikidel valijatel on võrdne võimalus elektroonilise hääletusviisi kasutamiseks, siis ei riku seadus ka valijate võrdsuse nõuet.¹¹ Kohus oli arvamusel, et võimalus oma valikut elektrooniliselt muuta täidab ka preventiivset funktsiooni, kuna seeläbi väheneb motivatsioon valija seadusevastaseks mõjutamiseks ning seega on see oluliseks lisagarantiiks elektroonilise hääletamise salajasuse tagamisel.

Peale seda otsust kuulutas president seaduse koos parandustega välja ning süsteemi, mis võimaldas kaugvalimist interneti teel, arendati edasi ja võeti üle kogu riigi kasutusele 2005.aasta kohalikel valimistel. 2006.aasta juunis viidi Riigikogu Valimisseadusesse sätteid, mis täielikult seadustasid interneti-hääletamise kasutamise parlamendivalimistel. Interneti-hääletamise kasutamisele Riigikogu valimistel ei esitatud ühtegi juriidilist vastuväidet.

Sellele vaatamata võiks teha mõningaid parendusi seadusandlusesse seoses interneti-hääletamisega. Riigikogu Valimisseadus ei sisalda sätteid, mis reguleeriksid interneti-hääletamise süsteemi turvalisust. Pole ka sätestatud ühegi institutsiooni vastutust ega spetsiifilisi aluseid sanktsioonide rakendamiseks süsteemi rikete korral.

OSCE/ODIHR soovitab, et kohendataks vastavalt seadusandlust, mis puudutab hääletamist interneti teel

C. INTERNETIHÄÄLETUSE SÜSTEEMI ÜLDINE KIRJELDUS

1. Osalised, rollid ja vastutus

Vabariigi Valimiskomisjon vastutab internetihääletuse üldise korraldamise eest. Vabariigi Valimiskomisjoni internetiprojekti direktor korraldab protsessi tehnilisi aspekte. Ka

¹¹ Ülemkohtu konstitutsioonilise järelvalvekoja otsus 1. septembrist 2005.a. number 3-4-1-13-05, "Vabariigi presidendi petsitsioon kuulutada põhiseadusega vastuolus olevaks Kohalike Omavalitsuste Valimise Seaduse Muutmise Seadus, vastu võetud Riigikogus 28.juunil 2005"

mitmetel teistel organisatsioonidel on selles protsessis oma roll, näiteks on olulised sellised organisatsioonid nagu:

Siseministeeriumi Rahvastikuregister on vastutav valimisnõuetele vastavate isikute nimekirjade ettevalmistamise eest ja siseriiklike isikutunnistuste väljaandmise eest.

Eesti Informaatikakeskus on osa Andmeside Agentuurist, mis on asutus, kes vastutab valitsuse IT infrastruktuuri töö eest. Keskuse ülesandeks on serverite töökorra eest hoolitsemine, aga ka internetiside pideva olemasolu kindlustamine

Sertifitseerimiskeskus AS on erafirma, kes valitsusega sõlmitud lepingu alusel garanteerib sertifitseerimiskompetentsi, mis on vajalik identiteedi tõestamiseks ja digitaalallkirja andmiseks kõikidele Eesti ID kaardi omanikele. See on ainus sertifitseerimisinstants Eestis, kes võib välja anda juriidiliselt aktsepteeritavad digitaalsertifikaate, mis tõestavad inimese isikusamasust.¹²

Cybernetica AS on erafirma, mis töötab välja interneti teel hääletamiseks vajamineva tarkvara vastavalt Vabariigi Valimiskeskuse poolt välja töötatud ja firmale esitatud spetsifikatsioonidele. Peale tarkvarapaketi testimist ja tellijale üleandmist ei olnud Cybernetica AS enam kogu protsessi kaasatud, ning tal polnud ka lepingujärgset kohustust rakendada või hooldada tarkvara.

KPMG Baltics AS on eraõiguslik auditeerimisfirma, kes töötab riigihanke järel sõlmitud lepingu alusel ning kelle ülesandeks oli internetihääletuse süsteemi auditeerimine. KPMG Baltics teostas pidevat kontrolli ja järelvalvet protsessi julgeolekutundlike aspektide üle, nagu valijate nimekirjade ajakohastamine, häälte edastamine süsteemi erinevate osade vahel ja häältelugemise protsess.

2. Tehniline lahendus ja komponendid¹³

Internetihääletuse protsess on kavandatud toimima nii paralleelselt ja sarnaselt kui võimalik hääletamisega paberist hääletusedelite abil, et valijatel poleks probleeme süsteemist arusaamisega; aga ka ühtlasi eesmärgiga muuta ta valijatele nii kättesaadavaks kui võimalik. Süsteem kontrollib valija isikusamasust, annab valijale "hääletusedelit", võtab valijalt allkirja ja lõpuks annab valijale võimaluse teha oma valimisotsus ja hääletada. Nagu ka posti teel hääletamise puhul, on see süsteem kavandatud kaitsmaks valija anonüümsust, kasutades nn. "kahekordset ümbrikku", milles hääletaja elektroonilise valimisedeli sisu ei dekrüpteerita enne eraldamist valija identiteedist ning enne elektrooniliseks eelhääletuseks määratud tähtaja möödumist.

Mis puutub riistvarasse, operatsioonisüsteemi ja hääletussüsteemi tarkvara komponentidesse, siis nende puhul otsustas Vabariigi Valimiskomisjoni internetihääletuse töögrupp kasutada pigem tavalist, standardset ja järeleproovitud tehnoloogiat kui mõnda

¹² See firma ei sertifitseeri internetihääletuseks vajalikku varustust või tarkvara.

¹³ Internetihääletuse komponendid ja funktsioneerimis põhimõtteid on täpsemalt selgitatud "E-hääletuse süsteemi ülevaates", Vabariigi Valimiskomisjon, Tallinn, 2005, mis on kättesaadav Vabariigi valimiskomisjoni koduleheküljel.

unikaalsed patenteeritud tehnoloogiat.¹⁴ Eesti internetihääletuse süsteem koosneb alljärgnevatel komponentidest (vaata diagrammi Lisas 2): Hääletajarakendus-, Interneti veebiserver, Sertifikatsiooniserver, Hääletusalvestusserver ja Häältelugemisserver. Cybernetica AS tarkvara-arendusfirma töötas välja kõik ülalootatud komponendid, välja arvatud sertifikatsiooniserver.

Hääletajarakendus: Hääletajarakendus on tarkvararakendus, mida hääletaja kasutab, et anda oma hääl interneti teel. On olemas kolme tüüpi hääletajarakendust, mõeldud kolmele erinevale operatsioonisüsteemile (Windows, UNIX and Apple MacOS).¹⁵

Internetiserver: Internetiserveri rakendusel on mitu funktsiooni.¹⁶ Ta on hostiks (emulaatorarvutiks) Vabariigi Valimiskomisjoni interneti veebileheküljele, võtab vastu hääletamissoove, annab valijale häältelugemisserveri avaliku võtmega krüptosüsteemi, võtab hääletusrakenduselt vastu krüpteeritud ja allkirjastatud häält ja annab need edasi hääletusserverile. Kogu hääletusprotsessi vältel on internetiserver füüsiliselt hoiustatud kindlas hoiupaigas Eesti Informaatikakeskuses. Lisaks operatsioonisüsteemile ja veebiserverile on internetiserver hostiks ka hääletusrakendusele ja kolmele alljärgnevale nimekirjale: valijate nimekiri, kandidaatide nimekiri ja valimispiirkondade nimekiri.

Sertifikatsiooniserver: Sertifikatsiooniserver vastutab hääletaja isiku tõestamise ja kontrollimise eest, et teha kindlaks, kas hääletaja sertifikaat on kehtiv. Sertifikatsiooniserverit juhib firma "Sertifitseerimiskeskus AS".

Hääletusalvestusserver: Hääletusalvestusserveri ülesandeks on ühendusepidamine sertifitseerimisserveriga, et tõestada ja kontrollida hääletaja isikut, ning seejärel salvestada krüpteeritud hääl. Valimispäeva lõpuks eraldatakse hääl "digitaalsest ümbrikust", mis sisaldab hääletaja digitaalallkirja ja antakse CD-ROM-i abil edasi häältelugemisserverisse. Häältelugemisserver on samuti füüsiliselt hoiustatud kindlas hoiupaigas Eesti Informaatikakeskuses ja on läbi tule müüri ühendatud internetiserveriga.¹⁷

Häältelugemisserver: Häältelugemisserver on võrgust lahutatud, eraldi seisev arvuti, mis pole ühendatud ühegi võrgustikuga. Vabariigi Valimiskomisjon hoiab seda turvalises kohas, et seda kasutusele võtta valimiste lõpul. Häältelugemisserveri ülesandeks on loendada juba dekrüpteeritud hääl. Häälte dekrüpteerimise teostamiseks kasutatakse riistvara turvamoodulit, mis on ühendatud häältelugemisserveriga.

Riistvara turvamoodul: Riistvara turvamoodul tekitab häältelugemisserveri avaliku ja salajase võtmega krüptosüsteemi, mida kasutatakse vastavalt siis häälte krüpteerimiseks (avaliku võtmega krüptosüsteem) ja salajast krüptosüsteemi häälte dekrüpteerimiseks.¹⁸

¹⁴ "Debian"-i kasutati operatsioonisüsteemi jaoks, "Apache"-i serveri riistvara ja operatsioonisüsteemiks ning "Python"-it serveri külgskeemiks. Hääletajarakendus, mida kasutati sisselogimiseks ja häälte andmiseks veebibrauseris on kirjutatud vormis C / C++.

¹⁵ Microsoft Windows-i jaoks kavandatud rakendus on integreeritud ActiveX Control-I komponendi, mis baseerub Microsoft-I tehnoloogilisel riistvara ja operatsioonisüsteemil. See on kättesaadav normaalsete interneti brauserite abil ja seda hoitakse internetiserveri veebileheküljel. Need rakendused, mis on kavandatud UNIX ja MacOS operatsioonisüsteemide jaoks, on autonoomsed rakendused, mida tuleb arvutisse installida. Neid rakendusi on võimalik maha laadida Vabariigi Valimiskomisjoni koduleheküljelt.

¹⁶ Internetiserver on ehitatud Debian Linux-i operatsioonisüsteemil koos Apache-veebiserveriga.

¹⁷ Hääletusalvestusserver on ehitatud Linux Debian-i operatsioonisüsteemil.

¹⁸ Riistvara turvamoodul on toodetud SafeNet -is (mudel Luna SA).

3. Hääletamisprotsess

Arvutile, mida valija kasutab, peab olema installeeritud kiipkaardilugeja, et oleks võimalik töödelda digitaalselt deblokeeritud ID-kaarti, samahästi kui ka kahte ID-kaardiga ühendatud pin-koodi.¹⁹ Nende elementidega varustatult võib hääleõiguslik valija anda interneti teel oma hääle ükskõik millisest maailma kohast.

Hääletusliides saadakse hääletajarakenduse kaudu internetibrauseri vahendusel. Hääletaja, kes kasutab Microsoft Windows-i, avab oma brauseriga interneti veebiaadressi www.valimised.ee, kuid nendele hääletajatele, kes kasutavad kas Mac OS või Linux-it, on hääletusliides autonoomne programm.

Hääletajarakendus vajab andmeid hääletaja ID kaardilt, mis tuleb asetada kiipkaardilugejasse. Järgmise sammuna sisestab hääletaja enda identifitseerimiseks oma isikliku koodi (PIN1). SSL ühenduse abil internetiserveri ja hääletaja arvuti vahel kontrollib hääletajarakendus, kas valija on ikka kantud valijate nimekirja. Kui hääletajat ei ole kantud valijate nimekirja, saab hääletaja sõnumi, kus tal palutakse ühendust võtta rahvastikuregistri ametkonnaga.

Kui valija on kantud valijate nimekirja, annab hääletajarakendus informatsiooni selle kohta, kas valija on juba eelnevalt hääletanud.²⁰ Kui valija ei ole eelnevalt hääletanud, kuvab hääletajarakendus valija valimispiirkonnas kandideerivate kandidaatide nimekirjad parteide kaupa. Valija valib ühe kandidaadi parteide nimekirjas (või siis sõltumatu üksikkandidaadi), klikates valitud kandidaadi nimele ja seejärel kinnitades oma valikut. Juhul, kui valija on juba eelnevalt hääletanud, palub hääletajarakendus valijalt kinnitada oma soovi uueks hääletamiseks.

Häääl krüpeeritakse häältelugemisserveri asümmeetrilise krüptosüsteemi võtmepaari kuuluva avalikkusele teadaoleva võtme abil. Hääletamiseks peab valija sisestama teise identifitseerimiseks vajaliku isikliku koodi (PIN2). See kood on kinnituseks, et tegemist on tõesti just valija enda isikuga. PIN2 võimaldab kaardil allkirjastada krüpteeritud häääl.

Seejärel saadetakse krüpteeritud häääl internetiserverisse, mis kontrollib, kas digitaalallkiri vastab seansiomanikule – see tähendab, kas üks ja sama hääletaja alustas ja lõpetas hääletusprotsessi.

Seejärel saadab internetiserver krüpteeritud hääle häältosalvestusserverisse, mis nõuab sertifikaadiserverilt, et see kontrolliks hääletaja hääletajasertifikaadi õigsust.²¹ Veendunud sertifikaadi õigsuses, verifitseerib internetiserver digitaalset allkirja, kasutades selleks hääletajasertifikaadil asuvat hääletaja asümmeetrilise krüptosüsteemi võtmepaari kuuluvat avalikkusele teadaolevat võtit.

¹⁹ Kiipkaardilugejaid võib eraldi osta umbes 20 Euro eest. Installeerimise tarkvara tuleb maha laadida. Mõned pangad pakuvad kiipkaardilugejaid müüa alandatud hindadega.

²⁰ Häältosalvestusserver kontrollib, kas hääletaja on juba eelnevalt hääletanud või mitte.

²¹ Kui sertifitseerimisserveri töös esinevad häired või kui sertifitseerimisserverisse pole võimalik sisse saada, on interneti teel hääletamine võimatu. OSCE/ODIHR valimiste hindamise missiooni informeeriti asjaolust, et pole sõlmitud mingeid teeninduslepinguid Sertifitseerimiskeskus AS-iga, mis määraks kindlaks vastutuse taoliste olukordade tekkimisel.

Hääletusprotsessi lõpus saab hääletaja kuvaril kinnituse, et tema poolt antud häääl on arvesse võetud. Krüpteeritud häääl jääb hääältesalvestusserverisse, kuni valimispäeva lõpus toimuv hääälte lugemine ja tabuleerimine on lõpetatud.

Kolmepäevase interneti-teel toimuva eelhääletuse perioodi vältel uuendab ja täiendab Vabariigi Valimiskomisjon iga päev valijate nimekirja kõigi uute valijate andmetega, mille talle esitab rahvastikuregister.

4. Hääälte lugemisprotsess

Peale seda, kui valimisjaoskondadest on saadud nimekirjad paber-hääletusedelitel eelhääletanud valijate kohta, kes on hääletanud lisaks ka elektrooniliselt interneti teel,²² teeb Vabariigi Valimiskomisjoni personal taolise märke vastavatele elektroonilistele hääälte hääältesalvestusserveris nagu: “häääl ei lähe arvesse”. Seejärel kirjutavad nad püsikällu selle serveri CD, mis sisaldab iga valija viimast elektrooniliselt antud hääält. See CD pitsertakse ja antakse Vabariigi Valimiskomisjoni esimehele.²³

Elektrooniliselt antud hääälte lugemine toimub valimispäeval, üks tund enne valimisjaoskondade sulgemist. Krüpteeritud häääled edastatakse CD-ROM-il hääälte lugemisserverisse.²⁴ Hääälte lugemisserver dekrüpteerib häääled, kasutades selleks riistvara turvamoodulit ning seejärel loeb need üle. Seadus näeb ette, et vähemalt pooled Vabariigi Valimiskomisjoni liikmetest, kaasa arvatud esimees või aseesimees peavad olema kohal, et dekrüpteerida ja üle lugeda elektrooniliselt antud häääled. Dekrüpteerimine toimub riistvara turvamooduli (HSM) abil. Selleks, et deblokeerida riistvara turvamoodulit (HSM), tuleb sisse panna kuus füüsilist võtit. Vabariigi Valimiskomisjoni liikmete käes on seitse võtit ja kaks võtit on operaatorite käes, seega neli kasutatavad võtit tulevad Vabariigi Valimiskomisjoni liikmete käest.

Kui hääälte lugemisserveris on kõik häääled üle loetud, kirjutavad nad püsikällu uue CD nende tulemustega ning viivad selle personaalarvutisse, kus tulemusi töödeldakse nii, et nad oleksid nähtaval arvutustabelina.

Nende 4. märtsi Riigikogu valimiste puhul viidi hääälte lugemine läbi Parlamendihoones Vabariigi Valimiskomisjoni operaatorite poolt Vabariigi Valimiskomisjoni liikmete, audiitorite, meedia ning siseriiklike ja välisvaatlejate juuresolekul. Peale seda kui häääled olid dekrüpteeritud ja üle loetud, kuulutas audiitor, et kõik oli tehtud protseduuri reeglite kohaselt. Ja kuigi OSCE/ODIHR valimiste hindamise missioon oli kohal hääälte lugemise protsessi juures, ei olnud – nagu ka ükskõik millise elektroonilise lugemise protsessi puhul – võimalik jälgida tegelikku hääälte lugemist, kuna see toimus hääälte lugemisserveris.

Personaalarvuti, mida kasutati tulemusi sisaldava CD lugemiseks, oli ühendatud interneti osal ajast, mil toimus hääälte lugemise protsess. Lisaks polnud ka selge, kas selle arvuti puhul olid kohaldatud samad turvameetmed kui teiste süsteemi elementide puhul

²² Vaata alljärgnevat VII peatükki, Internetihääletuse integreerimisest hääletamisega paber-hääletusedelite abil.

²³ Hääälte annulleerimise protsess on sisse logitud faili nimega “Log2”.

²⁴ Kõik sisestused, mis on edastatud hääälte lugemisserverile, on sisse logitud faili nimega “Log3”.

OSCE/ODIHR soovitab, et Vabariigi Valimiskomisjon vaataks veelkord läbi internetis antud häälte ülelugemise ja tulemuste teatavakstegemise protsessi, et kindlustada seda, et kõigi protsessi kasutatavate vahendite puhul oleksid rakendatud adekvaatsed turvameetmed

D. SERTIFITSEERIMINE, TESTIMINE JA AUDITEERIMINE

1. Sertifitseerimine

Riigikogu Valimisseadus ei sätesta interneti hääletussüsteemi detailseid kirjeldusi ega miinimumnõudmisi, ega ka kohustust süsteemi sertifitseerimiseks või testimiseks. Interneti hääletussüsteemi pole ametlikult sertifitseerinud ükski sõltumatu organ. Vabariigi Valimiskomisjon väitis, et ta oli aeg-ajalt organiseerinud tarkvara mitteametlikke ülevaatusi, mida teostasid pankade, ülikoolide, riigiametnike ja ICT spetsialistide esindajad. Ülevaatuste tulemusi ei olnud avalikustatud.

2. Testimine

Peale kohalikke valimisi 2005.aastal tehti tarkvaras mõningaid parendusi. Uut süsteemi testiti firmasiseselt Cybernetica firmas, kaasa arvatud koormustest²⁵ üle 600 000 häälega, ning testi tulemused anti üle Vabariigi Valimiskomisjonile 2007. aasta jaanuaris. Vabariigi Valimiskomisjon kiitis uue versiooni ametlikult heaks.

Ehkki oli tehtud internetihääletuse protsessi üksikute komponentide test, ei olnud tehtud täielikku otsast lõpuni ulatuvat logistikatesti ega täpsuse ning õigsuse testi kogu süsteemile. Kaks nädalat enne interneti eelhääletuse perioodi algust toimus internetihääletuse süsteemi testimine avalikkus osavõtul (4 000 hääletajat), mille viisid läbi lepingu alusel palgatud testijad, kes katsetasid hääletamisrakenduse ja häältelugemissüsteemi operatsiooni.

Vabariigi Valimiskomisjon viis läbi piiratud ulatusega häältelugemisprotsessi testi kaks päeva enne eelhääletuse perioodi algust, vahetult peale seda, kui oli paika pandud riistvara ja installeeritud tarkvara komponendid. Töödeldi ja loendati ainult üheksat proovihäält.

OSCE/ODIHR valimiste hindamise missiooni hinnangul ning arvesse võttes asjaolu, et tarkvara oli hiljuti modifitseeritud, oleks olnud õigustatud palju ulatuslikum häältelugemise test, aga ka kogu süsteemi põhjalik testimine.

OSCE/ODIHR soovitab, et enne igat valimist viidaks läbi kogu süsteemi täiemõõtmeline ja otsast lõpuni testimine. See hõlmaks kõiki protsessi komponente ja toiminguid. On samuti soovitatav testida kogu süsteemi ette teadaoleva tulemiga, näiteks ette ära määrates, kuidas katse-hääletajad peaksid hääletama ja võrrelda seda nende häälte tegeliku tabulatsiooniga

²⁵ Koormustest on test, mille jooksul tarkvarasüsteem pannakse töötlema suuremahulisi andmeid, et kontrollida süsteemi suutlikkust kasutamise tipp-perioodil oma ülesannetega hästi hakkama saada.

3. Auditeerimine

Auditeerimist viiakse läbi kõigi nende internetihääletusega seotud tehniliste toimingute suhtes, mis on Vabariigi Valimiskomisjoni kontrolli all. Auditeerimist viib läbi sõltumatu auditeerimisfirma "KPMG Baltics," kes jälgib ja kontrollib kõiki Vabariigi Valimiskomisjoni toiminguid ja tegevusi ning võrdleb neid kirjalike dokumentidega, kus on kirja pandud kõik vajalikud sammud ja protseduurid, kaasa arvatud riistvara ettevalmistamine, operatsioonisüsteemi ja tarkvara installeerimine; testimine; valmisandmete laadimine, valmisandmete hooldamine ja uuendamine, sulgemine ja lõpptulemuste ülelugemine. Lisaks ametlikule auditeerimisele jäädvustati kõik ülalmainitud sammud ka videolindile. Peale valimisi andis KPMG lõppraporti üle Vabariiklikule Valimiskomisjonile. Raport ei ole avalikustatav.

Korraldatud audit viidi läbi väga põhjalikult. Sellegipoolest ei paista, et audiitoreid oleks palutud uurida, kas kehtestatud protseduurid olid ka küllaldased seatud eesmärkide saavutamiseks.

KPMG ei auditeerinud programmi lähteteksti. Vabariigi Valimiskomisjoni sõnadel auditeeris programmi lähteteksti sõltumatu ekspert 2007.aasta jaanuaris, ehkki ei ole selge, kas seda tehti ametlikul alusel või missugune raport esitati Vabariigi Valimiskomisjonile.

KPMG-i ei palutud läbi viia valimisjärgset auditit internetihääletuse protsessi kohta.

OSCE/ODIHR soovitab, et lisaks praegu läbiviidavatele protsessi audititele auditeeriks sõltumatu organ ka süsteemi kõiki komponente, kaasa arvatud ka programmi lähteteksti, et audit viidaks läbi vastavalt avalikkusele kättesaadavatele instruksioonidele; ning et kõik raportid oleksid avalikud.

E. TURVALISUS

1. Ülevaade

Internetihääletuse süsteemi turvalisus on üles ehitatud selliselt, et internetiga ühendatud häältelustusserver oleks eraldatud autonoomsest häältelugemisserverist (ja riistvara turvalisuse moodulist). See tähendab, et välisründajad ei oleks suutelised manipuleerima häältelugemise tarkvaraga, kuna see osa pole kunagi ühendatud internetiga. Lisaks sellele ei ole keegi peale kõigi Vabariigi Valimiskomisjoni koososalvate liikmete suuteline hääli dekrüpteerima. Asümmeetrilise krüptosüsteemi võtmepaari kuuluv salajane võti ei lahku kunagi tarkvara turvalisuse moodulist.

Vabariigi Valimiskomisjoni liikmed, kes juhivad internetihääletuse projekti, olid hästi teadlikud kõigest potentsiaalsetest turvariskidest. Tehniliselt tundub, et oli kasutusele võetud terve rida turvamehhanisme, et eemale hoida, avastada ja vältida võimalikke välisründeid ja sisemisi ametialaseid rikkumisi, mis võiksid kahjustada hääletamise salajasust või valimisprotsessi ausat korraldust.

Serverid ja rakendused installeeriti ja konfigureeriti komponendi elementidest, alustades operatsioonisüsteemist, et tagada seda, et need on installeerimise ajal vabad viirustest, Trooja hobustest ja teistest vääraseadistustest.

Installeeritud hääletustarkvara kontrolliti eesmärgiga teha kindlaks, et see on identne saadud tarkvaraga, võrreldes installeeritud andmeüksuse summat serverites selle andmeüksuse andmete summaga, mille hankis Cybernetica AS. Sellegipoolest on ebaselge, nagu ka eespool on mainitud, millises ulatuses ametlikult auditeeriti tarkvara peale firmalt kättesaamist.

Vabariigi Valimiskomisjoni sõnul installeeriti serveritesse ainult vajalik funktsionaalsus, ning vabade välisseadme liitmike ja internetiteenuste arvu piirati ainult nendega, mis olid vajalikud hääletusprotsessi enda jaoks. On olemas tulemüür internetiserveri ja hääletusalvestusselveri vahel. Liiklust internetiserverisse kontrollisid süsteemioperaatorid, püüdes tabada ja identifitseerida kõrvalekaldumisi ja hälbeid või välisrännakuid.

Internetiserver ja hääletusalvestusselver asusid lukustatud ruumis, mida valvas politsei ja mida pidevalt pildistas videokaamera. Lisaks olid need serverid ka pitseeritud.²⁶ Hääletelugemisserver oli pitseeritud ja seda hoiti eraldi kohas seifis. Kõiki süsteemioperaatorite protseduure jälgis sõltumatu audiitor ja kontrollis toimingute vastavust kasutusjuhendile. Kõiki protseduure filmiti.

Häälte turvalist salvestamist rakendati manipuleerimiskindla riistvara turvalisuse mooduli abil, mis tekitab digitaalse võtmepaari, paljastamata seejuures salajast võtit. Seda moodulit hoiti turvalises kohas ja kasutati ainult enne valimisi installeerimisprotseduuriks ning peale valimisi hääletelugemisprotseduuriks. Et tagada valimistulemuste kättesaadavust ka sel juhul, kui riistvara turvalisuse moodul tõrgub töötamast, oli olemas veel salajase võtme varuvõti, mida üks Vabariigi Valimiskomisjoni liige salaja hoidis. Varuvõtme olemasolu loob hüpoteetilise turvariski, mida Vabariigi Valimiskomisjon hindas ja pidas mõistlikumaks kui riski, et valimistulemused pole kättesaadavad.

2. Hääletajate identsuse kontroll ja tõestamine.

Hääletajate identsuse kontroll ja tõestamine põhineb Eesti ID-kaardil, mis võimaldab elektroonilist identsuse kontrolli ja tõestamist ja dokumentide allkirjastamist kahe PIN-koodi abil. Samal ajal kui süsteem lubab kasutada internetihääletust, pole siiski võimalik kindlaks teha, kas isik, kes sisestab PIN-koodid, on tegelikult ka hääletaja (näiteks võib keegi oma ID-kaardi ja PIN-koodid anda mõnele teisele inimesele). Sellegipoolest peab Vabariigi Valimiskomisjon väheusutavaks, et hääletajad annaksid oma ID-kaardi ja PIN-koodid teistele inimestele, kuna selliste isiklike andmete abil on võimalik omastada teise inimese isikut, kasutades tema juriidiliselt siduvat elektroonilist allkirja.

3. Hääletamise salajasus

Hääletamise salajasus koosneb kahest aspektist: hääletuskeskkonna salajasusest ja antud hääle anonüümsusest. Kuna hääletaja hääletab väljaspool sellist kontrollitud ja järelevalve all olevat keskkonda nagu on valimisjaoskonnas, ei ole võimalik kindlaks teha, kas hääletaja ikka annab oma hääle salaja. Seetõttu loodabki Eesti internetihääletuse süsteem uuestihääletamise võimalusele, mis on mõeldud kaitseks hääletamise salajasuse võimaliku rikkumise vastu või valija võimaliku sundimise vastu hääletada vastu oma tegelikku tahtmist. Vabariigi Valimiskomisjoni ja ka teiste meie kohtumisel osalenud inimeste

²⁶ Alati kui serverile pannakse pitsar, paneb audiitor vastava pitsarinumbri protokolli kirja. Enne pitsari avamist kontrollitakse, kas pitsari number vastab protokolli olevale numbrile

arvates vähendab fakt, et valija saab internetis muuta oma valimisvalikut, ka potentsiaalset soovi valija mõjutamiseks või tema hääle ostmiseks, kuna isik, kes proovib valijat sel kombel mõjutada, ei saa kunagi olla kindel, kas sunnitud hääletamine kellegi mõjutusel või sunnil jääb ka valija lõplikuks hääletusvalikuks.

Sellegipoolest märkas OSCE/ODIHR valimiste hindamise missioon, et üks süsteemi tehnilisi aspekte kahjustab uuestivalimise võimaluse eesmärki. Nimelt salvestab häälatesalvestuse server aja, millal keegi valija andis oma hääle interneti teel. Seda logiraamatut, mis on kättesaadav poliitilistele parteidele ja vaatlajatele, võib teoreetiliselt kuritarvitada eesmärgiga teada saada, kas keegi valija on oma elektroonilist hääletusvalikut muutnud või mitte.²⁷

Teist salajase hääletuse elementi – valija anonüümsust – tagatakse sel viisil, et häälatesalvestuse server eraldab hääletaja allkirja tema antud häälest enne hääle dekripteerimist ja ka sellega, et dekripteerimiseks vajalikku salajast võtit hoitakse turvatud hoiukohas.

OSCE/ODIHR valimiste hindamise komisjon soovib, et Vabariigi Valimiskomisjon kaaluks võimalust internetihääletuse süsteemi tehnilise lahenduse modifitseerimiseks selliselt, et hääletusaega ei salvestataks. Kuid tagamaks kogu süsteemi läbipaistvust, peaks logiraamat jääma endiselt vaatlajatele kättesaadavaks

4. Internetiühenduse turvalisus

Ühendusepidamise interneti kaudu valija ja häälatesalvestuse serveri vahel tagab ja turvab SSL (koos kliendipoolse identsuse tõestamise ja kontrolliga). Lisaks vahendatud sõnumite krüpteerimisele tagab see ka ühenduse salajasuse ja puutumatus.

On olemas “teenusest keeldumise” rünnakute risk, mille abil kõrvalised isikud proovivad interneti serverit üle koormata, nii et see ei suuda enam täita oma kavandatud funktsiooni. Selliseid rünnakuid ei saa ära hoida, ehkki on olemas meetodeid kaitseks nende vastu. Vabariigi Valimiskomisjon oli probleemist teadlik, ning korraldas eelhääletuse perioodi vältel mitteametliku seire, kus erinevate interneti teenuseid pakkuvate firmade eksperdid jälgisid liiklust internetis, et jälile saada igasugusele ebaharilikult aktiivsele liikumisele. Sellegipoolest paistis, et ametlikku plaani riskiprobleemi lahendamiseks ei olnud, nagu puudus ka igasugune teine institutsioon peale Vabariigi Valimiskomisjoni enda, kellele oleks pandud ülesanne ülevaatlikult jälgida kogu internetivõrgustiku liikumist.

Interneti hääletussüsteem ei suuda takistada valijaid kasutamast arvutit, kuhu on installeeritud piraat-tarkvara, mis võiks kahjustada nende antud hääle salajasust. Vabariigi Valimiskomisjon avaldas oma ametlikul veebileheküljel hoiatuse, et internetihääletust kasutatakse ainult sel juhul, kui nende arvutis ei ole piraatprogramme. Üks potentsiaalne oht peitub selles, et kuritegelik tarkvara võib “võltsida” hääletamiseks kasutatavat internetiaadressi ning jätta hääletajale mulje, nagu oleks ta hääletanud ametlikul veebileheküljel, kuigi tegelikult peab ta ühendust hoopis mingi teise veebileheküljega.

²⁷ Kokku interneti teel antud 31 064 häälest hääletati uuesti ainult 796 korral, mis protsentuaalselt moodustab ca 2,5 protsenti.

Vabariigi Valimiskomisjon nentis, et nad ei suuda takistada hääletaja arvutisse installeeritud kuritegelikul tarkvaral segamast hääletusprotsessi, kuid nad on ette võtnud samme selle võimaluse vähendamiseks. Tarvitusele võetud meetmete hulka kuulub soovitus hääletajatele pigem sisse tippida õige IP-aadress kui klikata Vabariigi Valimiskomisjoni viivale lingile, mis asus teisel lehel; aga ka serveri sertifikaatide avaldamine ajalehtedes ja Vabariigi Valimiskomisjoni veebileheküljel, nii et valijal oli võimalus kontrollida, kas ta ikka sai ühenduse hääletusserveriga. Valijal oli ka võimalus saada informatsiooni et kontrollida, kas tal on ikka kohane hääletajarakendus.

Hääletusserverit ennast kontrollitakse pidevalt füüsiliselt, kuid puudus igasugune kontroll avastamiseks, kas serverile polnud pääsenud interneti teel ligi volitamata isikud. Ei teostatud ka mingit tarkvara kontrolli, et veenduda, kas tarkvara pole mitte muudetud. Vabariigi Valimiskomisjoni töötajad informeerisid OSCE/ODIHR valimiste hindamise missiooni selles, et nad olid kindlad, et rakendatud turvameetmed muutsid kontrolli üleliigseks.

OSCE/ODIHR soovitab, et internetist tulevate potentsiaalsete ohtude kontroll ja nende reageerimine oleks süstemaatilisem ja sisaldaks ka plaani, kuidas käituda selliste ohtudega, ning et selles plaanis oleks täpselt paika pandud iga institutsiooni roll. Lisaks tuleks ka hääletusserveri järelevalvet parandada, et olla kindel, et lubamatu juurdepääs serverile interneti kaudu pole mõjutanud valimisandmete puutumatus.

F. HÄÄLETAJATE KOOLITUS

Enne valimisi organiseeris Vabariigi Valimiskomisjon avaliku informatsioonikampaania, et juhtida tähelepanu interneti teel hääletamisele kui lisavõimalusele hääletamiseks. Seda tehti mitme erineva meediakanali kaudu, kaasa arvatud televisioon, raadio, trükimeedia ja internet. Lisaks informatsioonile selle kohta kuidas hääletada, avaldati Vabariigi Valimiskomisjoni veebileheküljel ka ülevaatlik ja tarbijasõbralik kokkuvõte “kõige sagedamini esitatavatest küsimustest”.

Enne parlamendivalimisi ajavahemikus 15. jaanuarist kuni 19. veebruarini anti valimisõiguslikele kodanikele võimalus katsetada internetihääletuse süsteemi näidisvalimistel.²⁸ See avalik testimine organiseeriti selleks, et koolitada valijaid ja julgustada neid lahendama potentsiaalseid raskusi, mis võivad tekkida enne tegelikku eelhääletust, näiteks kaardilugejate ja tarkvara soetamine, ID-kaardi aegunud sertifikaatide uuendamine ja PIN-koodide uuendamine. Ei viidud läbi hääletelugemiseks mõeldud tarkvara testimist, kasutades selleks näidisvalimistel antud hääli.

G. KÄTTESAADAVUS

Kui valija arvuti on tehniliselt ette valmistatud ja kui valija on hankinud kõik vajalikud kehtivad digitaalsertifikaadid ja PIN-koodid, tundub süsteem olevat üsna lihtsalt arusaadav ja juhitav. Hääletaja pidi mõnel juhtumil kuva nihutama allapoole, et näha kõikide nimekirjas olevate kandidaatide nimesid, ehkki keegi ei kurtnud, et see oleks valmistanud mingeid raskusi. Erinevalt hääletamisele paberist hääletusedelil ei võimalda see süsteem heita hääletuskasti tühje sedgeleid või rikkuda hääletusedelit.

²⁸ Hääletajal paluti valida “metsakuningas”, kusjuures kandidaatideks olid erinevad loomad.

Peale 2005.aasta kohalikke valimisi lisati Vabariigi Valimiskomisjoni veebileheküljele "Help" funktsioon, mis seletas lahti internetihääletuse protsessi nii vene kui ka inglise keeles (lisaks eesti keelele). Siiski on hääletusliides kättesaadav ainult eesti keeles.

Arvesse võttes suurt protsenti Eesti kodanikke, kes peavad vene keelt oma esimeseks keeleks ning arvestades seda, et mõned nendest valijatest kuuluvad Eesti valitsuse definitsiooni kohaselt rahvusvähemuste hulka, soovitab OSCE/ODIHR kaaluda hääletusliidese kättesaadavaks tegemist ka vene keeles.

H. LÄBIPAISTVUS

Interneti hääletussüsteemi juhtimine oli väga läbipaistev, kuigi ülimalt tsentraliseeritud. Vabariiklik Valimiskomisjon väitis, et kõik poliitilised parteid ja akrediteeritud vaatlejad olid kutsutud vaatlema internetihääletamise läbiviimist selle protsessi igas faasis. Seejuures oli ka võimalik läbi vaadata süsteemi dokumentatsiooni, tarkvara programmi lähteteksti ja kõiki protsessi installeerimisprotseduure. OSCE/ODIHR-ile võimaldati ulatuslik juurdepääs kogu protsessile, ning kõik Vabariigi Valimiskomisjoni liikmed jagasid väga vastutulelikult soovitatavat informatsiooni.

Siiski paistab, et ükski poliitiline partei ei kasutanud oma õigust omada juurdepääsu protsessile ja vaadelda installeerimisprotseduure, ka ei üritanud MTÜ-d ega kodanikuühendused jälgida protsesse komplekselt.²⁹ Ehkki Vabariigi Valimiskomisjon organiseeris süsteemi tutvustamiseks mõeldud lühiajalise koolituskursuse ja kutsus nii poliitilisi parteisid kui ka avalikkust kursustel osalema, oli kursustel ainult kaks lõpetajat. Selline siseriiklike organisatsioonide huvipuudus tervikpildi saamiseks tähendas, et paljude protsessi faaside puhul, kus sõltumatute vaatlejate juuresolek oleks suurendanud turvalisust, rajanes turvalisus tegelikult ainult usaldusel Vabariigi Valimiskomisjoni liikmete ja era-audiitori vastu.

Üks põhjus, mida mõnede poliitiliste parteide esindajad tõid esile oma mitte-osalemise põhjendusena internetihääletuse protsessi vaatlusel oli nende üldine suur usaldus internetihääletuse suhtes ja selle korraldamise suhtes Vabariigi Valimiskomisjoni poolt. Teise põhjusena mainiti kvalifitseeritud personali vähest arvu, kes oleksid võimelised protsessist aru saama ja efektiivselt kontrollima, või siis rahapuudust, mis ei võimaldanud palgata selliseid eksperte. Mõned poliitilised parteid ütlesid OSCE/ODIHR valimiste hindamise komisjonile, et oleks kasulik anda poliitilistele parteidele lisaressursse, et maksta kvalifitseeritud ekspertidele, kes saaksid vaadelda internetihääletuse süsteemi nende asemel.

Ehkki usaldus süsteemi suhtes on positiivne nähtus, peaks see usaldus põhinema täielikul arusaamisel internetihääletusega seonduvatest turvalisuse ja läbipaistvuse küsimustest. Üsna vähesed nendest inimestest, kellega me kohtusime, muidugi välja arvatud informatsioonitehnoloogia eksperdid, tundusid olema täielikult informeeritud nendest küsimustest. Näiteks oli üks arvamustest, mida sageli avaldasid OSCE/ODIHR valimiste hindamise missioonile poliitiliste parteide ja kodanike esindajad taoline, et interneti teel

²⁹ Siseriiklikud vaatlejad olid võib-olla kohal mõningate installeerimisprotseduuride juures, kuid see oli siis pigem erandlik juhus. OSCE/ODIHR valimiste hindamise missioon ei kohanud kunagi ühtegi siseriiklikku vaatlejat ühegi sellise valimiseelse protseduuri juures, mille juures ka missioon viibis.

hääletamine on sarnane internetipangandusega. Selle arvamuse pooldajad väitsid, et kuna internetipangandust võib muuta turvaliseks, võib samamoodi usaldada ka internetihääletamist.

Siiski tuleb ära märkida, et kuigi internetipangandus ja interneti teel hääletamine võivad kasutaja seisukohalt näida sarnastena, on need kaks protsessi oma olemuselt erinevad. Internetipangandus nõuab kogu tehingu salvestamist, kusjuures kõigist sündmustest peab jääma iga protsessi osaliseni viiv jälg. Internetihääletamisele esitatavad nõudmised on erinevad, kuna ei tohiks olla võimalik ühendada antud häält konkreetse valijaga.

OSCE/ODIHR soovib poliitiliste parteide ja kogu ühiskonna suuremat kaasatust internetihääletamise süsteemi seiresse, et oleks võimalik kindlaks teha süsteemi võimalikud nõrgad koha ja turvalisuse probleemid. Veel soovib OSCE/ODIHR täpsemalt sõnastada internetihääletust läbi viiva personali kohustuste jaotust selliselt, et üks inimene ei oleks kaasatud protsessi selle algusest kuni lõpuni.

Lisaks soovib OSCE/ODIHR, et juhul kui internetihääletust puudutavatele ning käesolevas raportis esiletõstetud tõsistele probleemidele ei leita efektiivset lahendust, tuleks võimudel tõsiselt kaaluda, kas internetihääletus peaks olema laialdaselt kättesaadav hääletusmeetod, või alternatiivselt, kas peaks seda kasutatama piiratud alustel või üldse mitte kasutama.

I. INTERNETIHÄÄLETUSE INTEGRERIMINE PABER-HÄÄLETUSSEDELITEGA HÄÄLETAMISE SÜSTEEMIGA

Vabariiklik Valimiskomisjon edastas maakondlikele ja linnade valimiskomisjonidele eraldi nimekirjad iga valimiskomisjoni jaoks nende isikute nimedega, kes olid hääletanud interneti teel. Piirkondlikud komisjonid märgistasid valijate nimekirjas nende valijate nimed, kes olid andnud oma hääle interneti teel. Nendel valijatel, kes olid andnud oma hääle interneti teel, ei olnud enam võimalik hääletada valimiste päeval.

Kui märgati, et üks isik oli hääletanud interneti teel ja hääletanud ka eelvalimiste ajal paber-hääletussedelil, saatis piirkonnakomisjoni esimees selle informatsiooni interneti teel parooliga kaitstud veebipõhise programmiga Vabariigi Valimiskomisjonile. Seejärel tühistas Vabariigi Valimiskomisjon selle isiku internetihääle.³⁰ Eelhääletusel kasutatud paberist hääletussedelid loendati tavalise loendusprotsessi ajal. Piirkonnakomisjonidel paluti ka trükkida välja nimekiri tühistatud internetihäältel ja allkirjastada see nimekiri, nii et valimispäevale järgnenud tõestusetapi ajal sai Vabariigi Valimiskomisjon kontrollida, kas veebiliidese abil tühistatud internetihääletuse hääled langevad kokku väljaprindil olevate häältega.

VIII. VALIMISKAMPAANIA

A. ÜLEVAADE

Valimiskampania algas ametlikult 23. jaanuaril 2007.aastal, peale kandidaatide registreerimist, ja kestis kuni valimispäeva-eelse päevani. Kampania kulges üldiselt

³⁰

Arvepidamise huvides internetihääled küll annulleeriti, kuid ei kustustatud.

vaashoitult; põhiliselt kasutati reklaami massimeedias, korraldati väikese osavõtjate arvuga koosolekuid ning üritusi ning ükselt-uksele kampaaniaid. Olid ka mõned üksikud suured poliitilised valimisüritused. Enamikel juhtudel oli parteide peamine tähelepanu suunatud siseriiklikele poliitilistele küsimustele nagu majanduspoliitika, demograafilised näitajad, suuremate ressursside vajadus hariduses ja tervishoius ja sotsiaalne ebavõrdsus.

Sellised küsimused nagu kodakondsuse küsimus või vene keele kasutamine avalikus elus ei olnud kampaania tähelepanu keskpunktis. Sellegipoolest toimus elav diskussioon Tallinna südalinnas seisva “pronkssõduri” monumendi küsimuses. Valitsus võttis 16. veebruaril vastu Keelatud Rajatiste Kõrvaldamise Seaduse, millega monumenti defineeriti kui keelatud rajatist ja seati valitsusele ülesandeks organiseerida selle teisaldamine 30 päeva jooksul peale seaduse jõustumist. Monument muutus väikesearvuliste protestijate ja protestide vastu protesteerijate meelispaigaks. See probleem tekitas suuri emotsioone ja tõmbas endale nii siseriikliku kui ka välismaise meedia tähelepanu. President keeldus seadust enne valimisi välja kuulutamast, kuna ta leidis selle vastuolus olevat Eesti Põhiseadusega.³¹

B. POLIITILISE VÄLIREKLAAMI KEELUSTAMINE

Eesti seadusandlus tervikuna pakub piisavalt garantiisid sõnavabadusele ja koosolekuvabadusele, mis on demokraatlike valimiste läbiviimise põhialuseks. Sellegipoolest mõjutas 2005.aastal vastuvõetud Riigikogu Valimisseaduse Muutmise Seadus, mis keelustab poliitilise välireklaami tegemise ametliku kampaania perioodi vältel märgatavalt kampaania läbiviimist ning tekitas probleemi eneseväljenduse vabaduse võimalikust ebaproportsionaalsest piiramisest.³²

Poliitiliste parteide esindajate sõnul oli parandus algselt kavandatud vastusena avalikkuse vastuseisule ulatuslikule poliitilisele välireklaamile, mida kasutati eelnenud kampaaniate käigus, eriti majasuuruste reklaamiseinade kasutamisele. Vajadus luua “ühesugune mängumaa” kõikidele poliitilistele parteidele ja kandidaatidele nagu ka vajadus vähendada reklaamikulusid oli samuti parteide arvates üks argumente välireklaami keelustamiseks.

2005.aasta septembris saatis Õiguskantsler Riigikogule ettekande, milles ta teatas, et keelustamine võib olla vastuolus põhiseadusega ja palus parlamenti vastav säte uuesti läbi vaadata. Õiguskantsler märkis, et see kitsendab “olulisi põhiõigusi”. Ehkki ta tunnustas parlamendi poolt seatud kitsenduste eesmärkide tähtsust, märkis ta ära, et “meetme piiratud tõhusus“ nende eesmärkide saavutamisel võib muuta selle klausli ebaproportsionaalseks.³³ Eelnõu 2006.aasta lugemisel jättis parlament selle sätte muutmata. .

Ja tõepoolest ütlesid enamike poliitiliste parteide võtmeisikud OSCE/ODIHR valimiste hindamise missioonile meie kohtumiste ajal, et keelustamine on olnud liiga ulatuslik ja on

³¹ Monument teisaldati 2007.aasta 26. aprilli öösel, mis tõi endaga kaasa ägeda protestilaine Tallinnas. Järgnes terve rida “teenusest keeldumise” tüüpi internetirünnakuid Eesti veebilehekülgede vastu.

³² Artikkel 5-1 sätestab, et “Sõltumatu kandidaadi, poliitilise partei või isiku, kes kandideerib poliitilise partei nimekirjas, valimiskoalitsiooni või isiku, kes kandideerib valimiskoalitsiooni nimekirjas reklaam või logo või muu viide või programm ehitisel, rajatisel, ühistranspordil või taksol või mõni muu poliitiline välireklaam on keelatud kogu aktiivse valimiskampaania perioodi vältel.”

³³ Õiguskantsleri aasta-aruanne. Tallinn, 2006. p.35. www.oiguskantsler.ee

toonud kaasa soovimatuid tagajärgi. Nad nentisid, et käesolev kampaania oli muutunud pikemaks kui eelmiste valimiste ajal, kuna mõned poliitilised parteid olid välja pannud välireklaami enne kampaania ametlikku algust. Parteid ja ka meediaekspertid väitsid samuti, et keelustamine oli kaasa toonud suurenenud reklaamimahu massimeedias ametliku kampaania vältel ja et need faktorid pigem suurendavad valimiskampaania kulutusi kui loovad "ühesugust mängumaad".

Lisaks sellele, et muudatused Riigikogu Valimisseaduse Artiklis 5-1 ei olnud piisavalt selged, põhjustas see segadust ka poliitiliste parteide ja kandidaatide hulgas, kuna ei saadud aru, millised kampaania tegevused on keelatud. Vabariigi Valimiskomisjon teavitas OSCE/ODIHR valimiste hindamise komisjoni, et ka nende poole olid parteid ja kandidaadid pöördunud rohkete küsimustega, et teada saada, milline on kohane viis välikampaania sündmuse organiseerimiseks ilma seadust rikkumata. Vabariigi Valimiskomisjon ei andnud selles küsimuses mingeid instruksioone, arvesse võttes asjaolu, et see küsimus ei kuulunud tema kompetentsi. Sellegipoolest valmistati, arvatavasti Siseministeeriumis, ette märgukiri selle sätte jõustamise küsimuses. Märgukirjas märgiti ära Õiguskantsleri kartused ja instrueeriti politseid tõlgendama seadust piirangutega, et vältida poliitiliste õiguste rikkumisi.

Valimiskampaania ajal teatati mitme kaebuse esitamisest poliitilise välikampaania kohta, millest vähemalt kaks tõid kaasa väärtesüüdistuse esitamise asjaoludel, et reklaamimaterjali eksponeeriti sõidukitel ja kaupluses.³⁴ Tartus pidi politsei sekkuma, et paluda parteidel eemaldada sümbolid välitelkidelt, mille olid püsti pannud Reformierakond ja Sotsiaaldemokraatlik erakond, ehkki telgid ise jäeti paigale.

OSCE/ODIHR soovitab, et välireklaami keeld ametliku kampaania ajal muudetakse ära, või oluliselt piiratakse selle tegevusulatust, et kõrvaldada lubamatut põhiõiguste kitsendamist.

C. POLIITILISED PARTEID JA KAMPAANIATE RAHASTAMINE

Poliitilist parteid võib rahastada üksikisiku annetuste abil, liikmemaksude ja laenude abil, ja sissetulekut võib teenida ka varadelt. Parlamendis esindatud poliitilistel parteidel on õigus saada toetust riigieelarvest, kusjuures toetuse suurus on proportsionaalne Riigikogu valimistel saadud kohtade arvuga. Parteidel, kes ei ületa Riigikogus esindamiseks nõutavat taset, on samuti õigus riigieelarvelisele rahastamisele, kui nad koguvad vähemalt ühe protsendi häältest.³⁵

Kõik poliitilised parteid ja sõltumatud üksikkandidaadid, kes korraldavad valimiskampaania, peavad esitama raporti Riigikogu korrupsioonivastase seaduse jõustamise komisjonile ühe kuu jooksul valimiste päevast alates oma kampaania kulutuste ja kampaanias kasutatud rahastamise allikate kohta.³⁶ Need raportid on avalikud; ehkki mitmed meiega kohtunud inimesed, kaasa arvatud poliitiliste parteide esindajad ütlesid OSCE/ODIHR valimiste hindamise komisjonile, et need raportid ei ole üksikasjalised ja on suuresti formaalse iseloomuga.

³⁴ 22. veebruaril esitati Keskerakonna kandidaadi peale kaebus Jõgeva kohtule. 27. veebruaril jõudis Tallinna Halduskohtusse kaebus Eestimaa Rahvaliidu kandidaadi peale. .

³⁵ Poliitiliste Parteide Seadus, Artikkel 12.

³⁶ Riigikogu Valimisseadus, Artikkel 65.

Õiguskantsler on esitanud Riigikogule ametliku ettepaneku poliitiliste parteide rahastamise kontrolli süsteemi muutmiseks, kuna ta on arvamusel, et praegune aruandluse ja järelvalve süsteem ei ole läbipaistev, on ebeefektiivne ega võimalda teostada kontrolli salajaste annetuste üle. Ta märkis ära, et järelvalveorgan peaks olema poliitilistest huvidest sõltumatu ja omama kohast juriidilist ja reaalselt kompetentsi.

Peale seda, kui parlament lükkas süsteemi muutmiseks vajaliku seadusettepaneku tagasi, esitas Õiguskantsler 16. veebruaril 2007.aastal avalduse Ülemkohtule, milles ta taotles Poliitiliste Parteide Seaduse kuulutamist põhiseadusega vastuolus olevaks selles osas, kus see ei kehtesta piisavalt efektiivset süsteemi poliitiliste parteide rahastamise üle.³⁷ Pressiteates märkis Õiguskantsler samuti, et “On kahetsusväärne, et sellistel tingimustel ei saa praegused valimised olla õiglased.” Selle pressiteate avaldamise ajal ei olnud Ülemkohus veel teinud lõplikku otsust avalduse asjus.

IX. MEEDIA

Eesti meediakeskkond on avatud ja pluralistlik. Peale Eesti avalik-õigusliku televisiooni on kaks üleriigilist era-telekanalit ja ligi 30 raadiokanalit, kaasa arvatud avalik-õiguslik raadio. Avalik-õigusliku televisiooni and raadio mõned programmid on venekeelsed, kuid enamik Eestis kättesaadavaid venekeelseid programme pärinevad Vene Föderatsioonist või Lätist. Eestis on üle 100 uudisväljaande, kaasa arvatud tosin üleriiklikku ja regionaalset päevalehte, millest mitmed trükitakse vene keeles.

Pole mingit sätet, mis käsitleks vaba eetriaega poliitilise reklaami jaoks valimiskampaania ajal. Need poliitilised parteid, kes soovivad avaldada reklaami, peavad tegema seda erakanalites, sest igasugune reklaam avalik-õiguslikus televisioonis ja raadios on keelatud. Erakanalid, kes annavad eetriaega mõne poliitilise partei kandidaatidele, peavad võimaldama samasuguseid võimalusi ka teistele valimistel osalevatele konkurentidele. Peale reklaami ei ole valimiste ja valimiskampaania suhtes erakanalites ja trükimeedias rakendatud peaaegu mingeid regulatsioone.

Avalik-õigusliku televisiooni ja raadiotööd juhib Ringhäälingunõukogu, kus on 9 liiget, kellest viis on parlamendis esindatud erinevate poliitiliste parteide esindajad ja neli on tunnustatud meediaekspertid. Ringhäälingunõukogu võimupiirkond ei laiene erakanalitele.

2006.aasta 27. novembril võttis Ringhäälingunõukogu ühehäälselt vastu määrused, mis reguleerivad valimiskampaania kajastust avalik-õiguslikus televisioonis ja raadios. Nende regulatsioonide kohaselt peab valimiskampaania uudiste kajastus olema erapooletu, ning valitsusametnike kajastamine uudistes oma ametiseisundis on lubatav ainult sel juhul, kui see on möödapääsmatu. Ringhäälingunõukogu ei korraldanud avalik-õiguslikus kanalites valimiskampaania ajal struktureeritud monitooringut, seda oleks korraldatud ainult vastusena ametlikule kaebusele. Ringhäälingunõukogu ei saanud ühtegi kaebust avalik-õiguslikus meedias kajastatu kohta valimiskampaania ajal.

Ringhäälingunõukogu regulatsioonid määrasid kindlaks ka kuue avalik-õiguslikus televisioonis valimiskampaania ajal peetud teledebati ajakava ja formaadi. Vastavalt Ringhäälingunõukogu otsusega kutsuti viiest teledebatist osa võtma neid poliitilisi

³⁷ Õiguskantsleri esildis Eesti Ülemkohtule 16. veebruaril 2007.

parteisid, kellel oli vähemalt 101 registreeritud kandidaati. Iga teledebatt keskendus erinevatele teemadele. Üks teledebatt eraldati sõltumatutele üksikkandidaatidele ja nendele parteidele, kelle nimekirjades oli alla 101 kandidaati. Samasugune kava kehtestati ka avalik-õiguslikule raadiole. See otsus oli muudatus võrreldes 2003.aasta ja varasemate aastate korraldusega, kus polnud rakendatud sellist nõuet kandidaatide arvu suhtes.

Seitsmel valimistele registreerunud poliitilisel parteil oli valimisnimekirjas vähemalt 101 kandidaati ja seega avanes neil võimalus osaleda viiel teledebatil. Need neli parteid, kelle Riigikogu valimiste kandidaatide nimekirjas ei olnud üle 100 nime, kritiseerisid Ringhäälingunõukogu otsust osalemise kohta avalikus televisioonis ning väitsid, et neile ei võimaldatud võrdset kohtlemist. Ringhäälingunõukogu märkis, et reeglid olid kehtestatud ammu enne kandidaatide registreerimise perioodi ja seega oli kõikidel parteidel võimalus nimetada vähemalt 101 kandidaati.

X. KAEBUSED JA EDASIKAEBUSED

Seadusandlik raamistik pakub tõhusaid vahendeid ja mehhanisme valimisvaidluste efektiivseks lahendamiseks. Vastavalt Riigikogu Valimisseaduse 12. peatükile võivad kaebusi esitada nii valijad, kandidaadid kui ka poliitilised parteid, esitades avalduse asjaomasele maakonna või linna valimiskomisjonile või Vabariigi Valimiskomisjonile. Maakonna või linna valimiskomisjoni tehtud otsuse peale võib esitada edasikaebuse Vabariigi Valimiskomisjonile, ja viimasena Ülemkohtusse. Valimisseadus sätestab kaebuse esitamiseks ja läbivaatamiseks kolmepäevase tähtaja.

Väga vähe kaebusi esitati valimiste korraldamise või valimistulemuste kohta. Vabariigi Valimiskomisjonile esitati vähemalt kaks kaebust. Konstitutsioonierakond väitis oma kaebuses, et tema kandidaatide poolt antud hääled võiti kuulutada kehtetuks ja palus kehtetud hääletusedelid uuesti üle lugeda. Vabariigi Valimiskomisjon lükkas kaebuse tagasi põhjusel, et see polnud suunatud ühegi konkreetse valimiskomisjoni vastu ja et kõik hääletusedelid olid üle loetud maakonna või linna valimiskomisjoni tasemel. Üks vaatleja väitis ühel teisel juhtumil, et eelhääletusel antud häälte töötlemisel ühes valimisjaoskonnas oli olnud kohal ebapiisav arv piirkonna valimiskomisjoni liikmeid. Vabariigi Valimiskomisjon otsustas, et kuigi oli toimunud formaalne rikkumine, olid ülejäänud protseduurid kulgenud kõik vastavalt eeskirjadele ja et see rikkumine ei avaldanud mingit mõju tulemustele.

Oli ka paar juhtumit, kus teatati hääleostmise skeemidest eelhääletuse perioodi vältel. Vastavalt Tartu Linna Valimiskomisjoni teatele oli Tartu võimude tähelepanu juhitud vähemalt neljale juhtumile, kus vähemalt kaks isikut tunnistasid, et nad olid saanud tasu oma hääle andmise eest. Asjassepuutuvad hääletuskastid pitseeriti ja politsei algatas asja kohta juurdluse. Linna Valimiskomisjon otsustas hiljem, et rikkumiste ulatus oli nii väike, et see ei väärinud tulemuste tühistamist. Politseiuurimine algatati väidetavalt ka Jõgeva maakonnas. Riigiprokurör sekkus asjasse aktiivselt ning ergutas avalikkust teatama igast hääleostmise katsest politseile.

Nagu eelpool öeldud, esitas Õiguskantsler avalduse poliitiliste parteide rahastamise küsimuses otse Ülemkohtule.

XI. RAHVUSVÄHEMUSTE OSALEMINE

2006. aasta 1. jaanuari seisuga oli Eesti elanike arv 1 345 000 inimest, kellest ligi 68 protsenti moodustasid eestlased ja 32 protsenti teiste rahvuste esindajad. Suurimaks rahvusvähemuste grupiks olid venelased (25,7 protsenti), ukrainlased (2,1 protsenti) ja valgevenelased (1,2 protsenti).³⁸ Geograafiliselt oli suurim hulk rahvusvähemusi kontsentreerunud Tallinnasse, kus nad moodustasid 46 protsenti elanikes koguarvust, Narva (95 protsenti) ja Kohtla-Järvele (82 protsenti).

Eesti on teinud jõupingutusi rahvusvähemuste integreerimiseks nii seadusandlikke vahendeid kasutades kui ka kultuurautonoomia abil. Enamik poliitilisi parteisid ei ole moodustatud rahvuslikul või etnilisel baasil, vaid püüavad suuremal või väiksemal määral kaasata rahvusvähemusi. Valimisvõitluses osales kaks poliitilist parteid, kes endid ise pidasid venekeelse elanikkonna esindajateks. Kumbki neist ei suutnud ületada valimiskünnist.

Eesti on Rahvusvähemuste Kaitse Raamkonventsiooni osalisriik.³⁹ Siiski sisaldab Eesti ratifitseerimine piiravat deklaratsiooni, mille kohaselt Eesti tõlgendab rahvusvähemuste terminit viisil, mis on kohaldatav ainult Eesti kodanikele ja mitte teistele alaliselt elavatele seaduslikele elanikele, kes ei ole Eesti kodanikud.⁴⁰ Raamkonventsiooni nõuandev komitee konstateeris oma 2005.aasta raportis, et Eesti on konventsiooni kohaldamise suhtes rakendanud kaasavat lähenemist ning et deklaratsioonil on ainult piiratud praktiline mõju.⁴¹

OSCE osalisriigid on võtnud endile rahvusvähemuste suhtes terve rea kohustusi, vastavalt 1990.aasta CSCE Kopenhaageni Dokumendi IV osale, teatades, et “nad austavad rahvusvähemuste hulka kuuluvate isikute õigusi aktiivselt osa võtta avalikust elust, kaasa arvates nende küsimuste arutamisest, mis puutuvad nende rahvusvähemuste identiteedi kaitset ja arendamist”.

Tähtis küsimus, mis on seotud aktiivse osavõetuga avalikust elust, on rahvusvähemuste keelte kasutamine. Ehkki riigikeeleks on Eesti keel, kasutab suur hulk inimesi suhtluskeelena vene keelt. Vastavalt 2000.aasta rahvaloenduse andmetele räägib 15,3 protsenti Eesti elanikest vene keelt emakeelena.⁴²

Kõik suuremad poliitilised parteid on teinud katseid ligi meelitada vene keelt kõnelevaid valijaid. Enamik parteisid avaldas reklaami vene meedias ja jagas välja venekeelseid

³⁸ Andmed pärinevad Eesti Välisministeeriumist, www.vm.ee.

³⁹ Raamkonventsioon allkirjastati 2. veebruaril 1995.aastal, ratifitseeriti 6. jaanuaril 1997.aastal ja jõustus 1. veebruaril 1998.aastal.

⁴⁰ Deklaratsioonis öeldakse, et “Eesti Vabariik käsitleb terminit “rahvusvähemus”, mida ei ole defineeritud Rahvusvähemuste Kaitse Raamkonventsioonis alljärgnevalt: “rahvusvähemuseks” loetakse neid Eesti kodanikke, kes elavad Eesti territooriumil; kellel on pika-ajalised, kindlad ja püsivad sidemed Eestiga; kes erinevad eestlastest oma etnilise, kultuurilise, religioosse või keelelise eripära poolest; keda motiveerib ühine huvi koos säilitada oma kultuuritraditsioone, oma religiooni ja keelt, mis moodustavad nende ühise identiteedi aluse.”

⁴¹ Rahvusvähemuse Kaitse Raamkonventsiooni Nõuandev Komitee, teisene arvamus Eesti kohta. Vastu võetud 24. veebruaril 2005.

⁴² Andmed pärinevad Eesti Välisministeeriumist, www.vm.ee

kampaaniamaterjale. Nendes piirkondades, kus valdavalt kasutatakse vene keelt, korraldasid kandidaadid oma kampaania-koosolekuid selles keeles.

Mis puutub valimiste korraldamisse, siis ei tundunud olevat mingeid tegelikke tõkkeid vene keele kasutamisega nendes piirkondades, kus märkimisväärne hulk valijaid räägib selles keeles. Ida-Viru maakonnas oli vene keel töökeeleks kõigis nendes piirkondlikes komisjonides, mida OSCE/ODIHR valimiste hindamise komisjon külastas eelhääletamise perioodil ja ka valimiste päeval, ehkki nendel valijatel, kes vene keelt ei rääkinud, oli võimalik suhelda Eesti keeles.

Siiski näis et, ametlikud valismaterjalid olid valmistatud ainult eestikeelsetena, mis võib mõjutada nende valimisi korraldavate ametnike ja valijate täielikku arusaamist valimisprotseduuridest ja nõudmistest, kes esimese keelena kasutavad vene keelt. .

OSCE/ODIHR soovitab, et valijatele mõeldud ametlik informatsioon ja valimiskomisjonide materjalid tõlgitaks vene keeled nende piirkondade jaoks, kus see keel on laialdaselt kasutusel., et kindlustada kõigi valijate ja valimistega seotud ametnike ühesugust arusaamist valimisprotseduuridest.

Ehkki informatsioon Vabariigi Valimiskomisjoni ametlikul veebileheküljel sisaldab ka vene keeles juhtnõore interneti teel hääletamiseks, oli E-hääletuse lehekülje liides olemas ainult eestikeelsena (vaata peatükki VII, Internetihääletus).

XII. NAISTE OSALEMINE

Eesti Põhiseadus tagab võrdsed õigused nii naistele kui meestele. Lisaks kirjutas Eesti 21. oktoobril 1991.aastal alla Konventsioonile Naiste Diskrimineerimise Kõigi Vormide Kaotamisest. 2007.aasta Riigikogu riigikogu valimistel oli 27 protsenti kandidaatidest naised, kelle hulgast 24 naist valiti ka tegelikult 101-kohalise parlamendi liikmeks.⁴³ See on suurem hulk kui 2003.aasta parlamendivalimistel, kus parlamenti pääses 19 naist.

Naised on üldiselt rohkelt esindatud kõigi tasemete valimisadministratsioonides, eriti piirkondlikes valimiskomisjonides. Kaks seitsmest Vabariigi Valimiskomisjoni liikmest on naised. Siiski on poliitiliste parteide kõrgema juhtkonna hulgas suhteliselt vähe naisi.

XIII. VALIMISTE VAATLEMINE

Eesti valimisalane seadusandlus tagab üldiselt laialdase juurdepääsu nii siseriiklikele kui ka välisriikide vaatlejatele, vastavuses 1990.aasta Kopenhaageni Dokumendiga võetud kohustustega. Vastavalt Riigikogu Valimisseadusele on valimistega seotud tegevus avalik, kaasa arvatud valimiskomisjonide koosolekud ning häälte lugemine ja õigeks tunnistamine. Seadus annab Vabariigi Valimiskomisjonile pädevuse vaatlejate staatuse reguleerimiseks. Vabariigi Valimiskomisjon andis 8. novembril 2006.aastal välja määruse nr. 17. Vaatlejad võivad olla välisriikidest, rahvusvahelistest organisatsioonidest (mõlemaid kategooriaid akrediteerib Vabariigi Valimiskomisjon), aga ka kohalikest

⁴³

Ibid.

omavalitsustest, poliitilistest parteidest; või nad võivad olla eraisikud (neid akrediteerivad maakonna ja linnade valimiskomisjonid). Taotlusi võib esitada kuni valimispäevani.

Vabariigi Valimiskomisjoni määrus kirjeldab selgelt kõiki õigusi ja piiranguid, mida vaatljatele esitatakse. Vaatljatele võimaldatakse juurdepääs kõikidesse valimisjaoskondadesse ja nad võivad jälgida kõiki valimistoiminguid, kaasa arvatud hääletamise protsess, häälte lugemise protsess ja tulemuste tabuleerimine. Vaatljatel ei ole tavaliselt õigust valijate nimekirjadega tutvumiseks, kuigi poliitilistel parteidel võib olla võimaldatud peale valimisi juurdepääs valijate nimekirjadele “sel määral kui vajalik” juhtumitel, kui on tegemist “õigustatud huviga.”⁴⁴

Vabariigi Valimiskomisjon kutsus poliitiliste parteide vaatljaid kohale kõigis Vabariigi Valimiskomisjoni tegevuse etappides, kaasa arvatud internetihääletuse süsteemi installeerimise ja testimise juurde. Nagu eelpool mainitud, ei kasutanud poliitiliste parteide vaatljad seda võimalust regulaarselt. OSCE/ODIHR valimiste hindamise komisjon kuulis mõnelt poliitiliselt parteilt ja kandidaadilt kurtmist selle üle, et oli olnud võimatu vaadelda kogu internetihääletuse protsessi tervikuna.

Samal ajal kui Eesti seadusandlus pakub rohkesti võimalusi vaatljatele, ei võtnud ükski siseriiklik MTÜ süstemaatiliselt osa valimisvaatlusest, nagu ka ükski poliitiline partei ei kasutanud võimalust vaatljate kohale saatmiseks. Poliitilised parteid teatasid OSCE/ODIHR valimiste hindamise komisjonile, et nad tavaliselt ei saada parteipoolseid vaatljaid valimisjaoskondadesse, kuna nad usaldavad valimiste korraldajaid ja nende esindajad on valimiskomisjonides; samuti toodi põhjuseks vabatahtlike puudus.

XIV. EELHÄÄLETUS

A. ÜLEVAADE

Riigikogu Valimisseaduses on Eesti kodanikele sätestatud suur hulk võimalusi oma valimisõiguse kasutamiseks. Eesti valijad võisid anda oma hääle eelhääletuse käigus mitmes kohas või valimispäeval oma elukohajärgses valimisjaoskonnas; liikumisraskustega inimeste puhul oli võimalik hääletada kodus. Valijad, kes ajutiselt või alaliselt elavad välisriikides, võisid anda oma hääle eelhääletuse käigus posti teel või isiklikult kohale minnes Eesti esindustes välismaal, või Eestis asudes nendes valimisjaoskondades, mis olid määratud valimiseks väljaspool elukohajärgset valimispiirkonda. Kolme päeva jooksul teise eelhääletuse perioodi ajal, oli kodanikel võimalus hääletada interneti teel. (vaata käesoleva raporti VII peatükki).

OSCE/ODIHR valimiste hindamise komisjon mõistis, et valimisprotsessi erinevate elementide koordineerimine nõudis märkimisväärseid organisatoorseid ja juhtimisalaseid jõupingutusi kõikidelt valimiste korraldajatelt. Siia kuulus hääletussedelite turve, trükkimine ja väljajagamine, eelhääletuste käigus väljaspool elukohajärgset valimisjaoskonda antud häälte hoolikas lugemine (kaasa arvatud nende häälte lugemine, mis olid antud välismaal), kõikide eelhääletuse käigus antud hääletussedelite õigeaegne ja turvaline toimetamine vajalikku piirkondlikku valimiskomisjoni, ja interneti teel antud häälte kokkulugemine. Arvesse võttes seda, kui palju võimalusi hääletamiseks pakub

⁴⁴ Riigikogu Valimisseadus, Artikkel 23.2.

Riigikogu Valimisseadus, töötab Vabariigi Valimiskomisjon välja äärmiselt detailed juhendid keerulise, kuid läbipaistva ja ohutu süsteemi jaoks, et vältida mitmekordset hääletamist ning tagada eelhääletuste käigus antud häälte täpset arvestust.

B. EELHÄÄLETUS VALIMISJAOSKONNAS

Eelhääletus toimus kahe perioodi vältel. Mõlema perioodi ajal viidi hääletamine läbi valimisjaoskondades, ka reisil olevatele valijatele. Teise perioodi vältel viidi eelhääletus läbi lisaks ka kinnipidamisasutustes. Esimese eelhääletuse perioodi vältel, 2007.a. 19 - 23 veebruarini viidi hääletus läbi 17 valimisjaoskonnas, kusjuures igas maakonnas oli üks valimisjaoskond,⁴⁵ kolm asus Tallinnas, ja üks Tartus. Selle perioodi peamiseks eesmärgiks oli teha valimist lihtsamaks neile valijatele, kes hetkel viibivad väljaspool oma elukohajärgset valimispiirkonda. Nendes valimisjaoskondades võis hääletada iga Eesti kodanik.

Peale oma nime kirjanekut ning allkirja andmist valijate nimekirjas said valijad pitsatiga märgistatud hääletusedelile ja kaks ümbrikku. Peale oma valimisvaliku märkimist hääletusedelile panid valijad hääletusedelile neile antud väikesesse tühja ümbrikku, ning seejärel panid selle ümbriku suuremasse ümbrikku, millel oli valija nimi, isikukood ja aadress. Esimese eelhääletusperioodi vältel kasutas oma valimisõigust kokku 14 099 kodanikku.

Teise eelhääletusperioodi vältel, mis kestis 2007.a. 26. kuni 28. veebruarini võisid valijad hääletada kas oma elukohajärgses valimisjaoskonnas, või siis ühes nendest valimisjaoskondadest, mille kohalik omavalitsus oli määranud neile valijatele, kes hääletavad väljaspool oma elukohajärgset valimispiirkonda.⁴⁶ Viimatimainitud valimisjaoskonnas oli kasutusel kaks eraldi pitseeritud hääletuskasti, üks elukohajärgsete valijate häälte jaoks ja teine neile valijatele, kes hääletasid väljaspool oma elukohajärgset valimispiirkonda. Valimisprotseduur neile valijatele, kes hääletasid väljaspool oma elukohajärgset valimispiirkonda, oli sama nagu esimese perioodi eelhääletuse ajal, samal ajal kui need valijad, kes hääletasid oma elukohajärgses valimisjaoskonnas, hääletasid ilma välimiste ümbrikuteta.

Nendes üksikutes eelhääletusjaoskondades, mida OSCE/ODIHR valimiste hindamiste komisjon eelhääletuse ajal Tallinnas, Narvas ja Tartus külastas, paistis hääletamine olevat hästi organiseeritud ja vähemalt kolme piirkonnakomisjoni liikme poolt üldiselt professionaalselt läbi viidud, nii nagu ka seadus ette näeb. Hääletuskastid olid korralikult pitseeritud ja öösiti hoitud turvalises ja valvatud asukohas. Kõik vajalikud materjalid olid olemas ja piirkonnakomisjoni liikmed näisid hästi tundvat hääletusprotseduure. Sellegipoolest oli Narva regioonis, kus valdav enamik elanikkonnast kõneleb vene keelt, mõnel piirkonnakomisjoni liikmel raskusi valimisprotseduuride teatmikust arusaamisega, sest need olid ette valmistatud ainult eestikeelsetena.

C. HÄÄLETAMINE VÄLISMAAL

Eesti kodanikud, kes elavad ajutiselt või alaliselt välismaal, võivad hääletada kas isiklikult valimiseks määratud kohta kohale tulles, interneti teel või kirja teel läbi Eesti saatkondade

⁴⁵ Välja arvatud Harjumaal ja Tartu maakonnas, mis asuvad Tallinna ja Tartu lähedal.

⁴⁶ Üks igas maakonnas või linnas.

ja konsulaatide. Hääletamine saatkondades viidi läbi vähemalt kahe päeva jooksul ajavahemikus viieteistkümnest kuni kümnenda päevani enne valimiste päeva. Mõned välismaal asuvad kodanikud saatsid oma hääletusedelid saatkondadesse kirja teel. Välismaal hääletanute hääletusedeleid loeti Eestis, et oleks kindel, et valija ei olnud hääletanud ka mõnes Eestis asuvas valimisjaoskonnas või interneti teel eelhääletuse perioodil. Arvesse läksid ainult need hääled, mis olid jõudnud Vabariigi Valimiskomisjoni neljandaks päevaks enne valimiste toimumise päeva.

D. EELHÄÄLETUSEL ANTUD HÄÄLETUSSEDELITE EDASISAATMINE

Eelhääletusperioodi lõpul toimetasid piirkondlikud valimiskomisjonid pitseeritud hääletusedelid nende valijate häälega, kes olid hääletanud väljaspool oma valimisjaoskonda, oma vastavasse maakonna või linnakomisjoni. Järgmisel päeval, 1. märtsil 2007.a. sorteerisid maakonna ja linnakomisjonid need ümbrikud vastavalt maakondadele ja Tallinna ning Tartu linnale. Nendes kohtades, mida OSCE/ODIHR valimiste hindamise komisjon külastas, näis protsess olevat läbi viidud üldiselt korralikult. 2.märtsil 2007.a. toimetasid maakonna ja linnakomisjonid pakid eelhääletusel antud hääle ümbrikega Vabariigi Valimiskomisjoni, ning said omakorda vastu pakid, kus sees olid ümbrikud nende maakonna või linna valijate häälega, mis olid antud teistes maakondades või välismaal. Kõigi hääletusedelite kokkulugemise protsessi lõppfaasis sorteerisid maakonna ja linnakomisjonid ümbrikud teistes maakondade või linnade valimiskomisjonidest saadud eelhääletusel antud häälega ja organiseerisid nende toimetamise vastava maakonna piirkondlikele komisjonidele. Lisaks pidid piirkondlikud komisjonid aru andma ka nende hääletajate kohta, kes olid hääletanud interneti kaudu (vaata VII peatükki, Internetihääletus).

Mõnedes meie poolt külastatud hääletuskohtades ei kohaldatud järjekindlalt eelhääletusel antud hääle edasitoimetamise protseduuri, võib-olla põhjusel, et juhendid ja hääle edasisaatmise kirjalikud protseduurid olid ebaselged. Näiteks ühes kohas viis piirkondliku komisjoni esimees hääletusedelid koju pitseerimata kottides. Teises kohas Ida-Virumaal, märkas OSCE/ODIHR valimiste hindamise missioon, et üks munitsipaalametnik oli kaasatud eelhääletusel antud hääle edasitoimetamise protsessi, mis ei ole aga kooskõlas protseduuridega. Lisaks kõigele kandideeris seesama ametnik ka parlamendivalimistel. Teises valimisjaoskonnas paistis, et ei kasutatud vajalikku ristloendust, et veenduda, kas hääletusedelite arv on õige.

OSCE/ODIHR soovitab, et eelhääletusel antud hääletusedelite edasisaatmise protseduurid vaadataks veelkord läbi ja rakendataks järjekindlalt igas protsessi faasis. Samuti on soovitatav, et Vabariigi Valimiskomisjon töötaks koos maakonna ja linnakomisjonidega selle tagamiseks, et ükski kandidaat või mõni muu lubamatu isik osaleks hääletusedelite käilemise protsessis.

XV. VALIMISTE PÄEV

A. HÄÄLETUSPROTSESS

Vastavalt OSCE/ODIHR valimiste hindamise missiooni ülesannetega ei teostanud ka OSCE/ODIHR valimiste hindamise missioon süstemaatilist ja kõikehõlmavat vaatlust käeolevate valimiste hääletamise ja häätelugemise protsessist. Sellele vaatamata külastas

OSCE/ODIHR valimiste hindamise missioon valimiste päeval ligi 30 valimisjaoskonda Tallinnas, Harjumaal, Tartus, Narvas, Pärnumaal, Paldiskis, Keilas, Saue, Ida-Virumaal, Harkus ja Rakveres. Valimispäeval töötas 657 valimisjaoskonda.

Valimiste päev oli rahulik ja hääletamise ning häälte lugemise protsess kulges ilma eriliste probleemideta. OSCE/ODIHR valimiste hindamise missioon märkis ära, et külastatud valimisjaoskonnad näisid olevat hästiorganiseeritud ja valmis valijate vastuvõtmiseks. Külastatud valimisjaoskonnad avati hommikul kell 09:00 ja suleti õhtul kell 20:00, nagu seadus ette näeb. Piirkonnakomisjoni liikmed paistsid olevat hästi koolitatud ja kõik tegid meelsasti koostööd OSCE/ODIHR valimiste hindamise missiooniga. Valimisjaoskonna töötajad näisid süstemaatiliselt kontrollivat hääletajate isikusamasust. Oli võimalik ka lisada hääleõiguslikke kodanikke täiendavasse valijate nimekirja; selleks tuli kodanikul esitada linnavalitsuse dokument, mis tõendas tema elamist antud piirkonnas. Valimiskabiini kasutamine paistis olevat ühesugune kõigis külastatud valimisjaoskondades. Peale hääletusdeli märgistamist murdis hääletaja hääletusdeli kokku. Hääletuskasti juures asuv valimisjaoskonna töötaja pani kokkumurtud hääletusdelile pitsati ja jälgis, kuidas hääletaja hääletusdeli hääletuskasti laskis.

Ühte valimisjaoskonda külastanud valijate arv jäi keskmiselt 1 000 kuni 4 600 inimese vahele. Valijad, kes käisid valimisjaoskonnas, kus arvel oli üle 3 000 valija, pidid tõenäoliselt ootama järjekorras rahvast täis ruumis. Mõnel juhul anti valijale hääletusdel isegi siis, kui ühtegi vaba valimiskabiini polnud saadaval, mis tähendas seda, et valijad märkisid oma hääletusdeli avalikult või lahkusid valimisjaoskonnast koos hääletusdeliga.

OSCE/ODIHR soovib, et kaalutaks võimalust suurendada valimisjaoskondade arvu ja piirataks valijate arvu ühe valimisjaoskonna kohta. Lisaks võiks Vabariigi Valimiskomisjon kaaluda juhendite väljatöötamist selle kohta, mitu valimiskabiini peaks sõltuvalt selle valimisjaoskonna valijate arvust ühes valimisjaoskonnas olema, ning ka seda, kas valijale võib hääletusdeli kätte anda enne, kui mõni valimiskabiin vabaneb.

B. HÄÄLTELUGEMISE PROTSESS

Hääletusdelite kokkulugemine valimisjaoskondades algas kell 19:00, kui kolm viiest piirkonnakomisjoni liikmest läksid eraldi ruumi valimisjaoskonnas, et hakata kokku lugema eelhääletusel antud hääletusdelid. Sellesse ruumi lubati tulla ka vaatlejatel, kes ei tohtinud ruumist lahkuda enne kui kõik eelhääletusel antud sedelid olid kokku loetud.

Valimispäeval antud häälte kokkulugemine algas kell 20:00, kui valimisjaoskonna töötajad andsid aru kasutamata hääletusdelite kohta ja ka selle kohta, kui mitu valijat oli oma allkirja andnud valijate nimekirja. Seejärel avasid nad vaatlejate nähes hääletuskastid ja hakkasid kokku lugema hääletusdelid. OSCE/ODIHR täheldas, et kõik häätelugemise protseduurid ei olnud samasugused. Mõnes valimisjaoskonnas pandi loetud hääletusdelid ümbrikku, kuhu peale oli kirjutatud kandidaadi number. Teistes valimisjaoskondades pandi loetud valimisedelid laua peale kuhja. Mõnes valimisjaoskonnas oli raskusi antud häälte kokkulugemisega, kuid sellegipoolest lahenesid need probleemid peale mitmekordset üelugemist. OSCE/ODIHR valimiste hindamise missiooni külastuste ajal oli valimisjaoskondades kohal vähe siseriiklike poliitiliste parteide või MTÜ-de vaatlejaid.

Ehkki valimisjaoskondades kasutatud erinevad häälte kokkulugemise protseduurid ei paistnud olevat ebatäpse loendustulemuse põhjuseks, soovitab OSCE/ODIHR Vabariigi Valimiskomisjonil kindlustada seda, et kõik valimisjaoskonnad loeksid hääletussedeleid kokku ühtse korra järgi.

Peale seda, kui piirkondlikud valimiskomisjonid olid häälte kokkulugemise lõpetanud, asusid nad sisestama tulemusi Vabariigi Valimiskomisjoni veebileheküljele. Iga valimisjaoskonnale oli antud oma number ja parool, mis võimaldas juurdepääsu andmebaasile. Kasutatav programm sisaldab andmete ristkontrolli ja ei lase sisse vigu. Seetõttu ei kirjutanudki mõned piirkondlikud komisjonid lõpp-protokollile enne alla, kui nende elektrooniline protokoll oli aktsepteeritud. Esimees ja vähemalt kaks piirkondliku komisjoni liiget paigutasid üleloetud hääletussedelid pitseeritud konteineritesse ja need transporditi maakonna või linnakomisjonidesse.

Valimistele järgneval päeval loeti maakonna või linnakomisjonides kõik hääletussedelid veelkord üle, et kontrollida eelnenud kokkulugemise täpsust, ning loeti üle ka kõik materjalid, kaasa arvatud need eelhääletusel antud hääletussedelid, mis olid saadetud valesse valimisjaoskonda. Igast erinevusest raporteeriti Vabariigi Valimiskomisjonile, kes parandas nende dokumentatsiooni enne lõplike tulemuste kinnitamist.

Eestit tuleb kiita sellise kujunenud korra eest, kus kõiki valimispäeval antud hääletussedeleid loetakse üle vastavates maakonna või linnakomisjonides. OSCE/ODIHR soovitab viia seadusesse sisse parandus, mille kohaselt iga valimisjaoskond peab teatavaks tegema oma tulemused, et veelgi suurendada protsessi läbipaistvust.

XVI. VALIMISTULEMUSTE TEATAVAKS TEGEMINE

Kohe peale seda, kui iga piirkondlik komisjon oli elektrooniliselt sisestanud oma tulemused, laadis Vabariigi Valimiskomisjon tulemused maha ja tegi oma veebileheküljel valimisjaoskondade kaupa tulemused teatavaks. Viimane 657-st valimisjaoskonnast kandis oma tulemustest Vabariigi Valimiskomisjonile ette veidi aega peale keskööd.

Lõplikud tulemused tehti teatavaks 12.märtsil (vaata lisa 1). Vabariigi Valimiskomisjon teatas, et valimisaktiivsus oli 61,9 protsenti (555 463 kõigist 897 243 hääleõiguslikest kodanikest). Kokku anti 550 213 kehtivat häält. Enne 4. märtsi valimisi antud häälte koguarv ulatus 174 769 hääleni, mille hulka kuulusid 2 501 hääletussedelit, mis olid antud inimeste poolt, kes isiklikult külastasid saatkondi või konsulaate ja 750 hääletussedelit, mis posti teel saadeti saatkondadesse või konsulaatidesse; 141 275 eelhääletuse käigus erinevates Eesti valimisjaoskondades üle kogu vabariigi antud häält ja 30 243 kehtivat interneti teel antud häält. Need eelhääletajad moodustasid 30,8 protsenti kõigist valimiste käigus antud häältest.⁴⁷ Need arvud peegeldavad hästi Eesti valijaile pakutud mitmesuguseid võimalusi oma valimisvaliku tegemiseks. Kuna eelvalimistel osalenute arv 2003.aasta parlamendivalimistel moodustas 25 protsenti kõigist häältest, võib öelda, et ikka rohkem ja rohkem inimesi eelistab hääletada varakult

⁴⁷

Kõik need Vabariigi Valimiskomisjoni poolt esitatud arvud pärinevad kas nende veebileheküljelt või on esitatud otse OSCE/ODIHR valimiste hindamise missioonile.

Kuus üheteistkümnest valimistel konkureerinud poliitilisest parteist ületasid viieprotsendilise valimiskünnise ja võitsid parlamendimandaate. Valituks ei osutunud ükski sõltumatu kandidaat. Viis mandaatideta jäänud parteid said kõik alla kahe protsendi häältest.

LISA 1

LÕPLIKUD TULEMUSED

Poliitiline partei	Häälte arv	Protsent häälest	Mandaatide Arv
Eesti Reformierakond (RE)	153 037	27,8	31
Eesti Keskerakond (K)	143 524	26,1	29
Isamaa ja Res Publica Liit (IRL)	98 203	17,9	19
Sotsiaaldemokraatlik Erakond (SDE)	58 346	10,6	10
Eesti Roheline Erakond (EEE)	39 304	7,1	6
Eestimaa Rahvaliid (ERL)	39 216	7,1	6
Eesti Kristlik Rahvapartei (KR)	9 444	1,7	0
Konstitutsioonipartei (KP)	5 466	1,0	0
Eesti Iseseisvuspartei (EIP)	1 275	0,2	0
Vene Eesti Erakond (VEE)	1 085	0,2	0
Vasakpartei (VP)	608	0,1	0
Sõltumatud üksikkandidaadid	564	0,1	0

Allikas: Eesti Vabariigi Valimiskomisjon (www.vvk.ee).

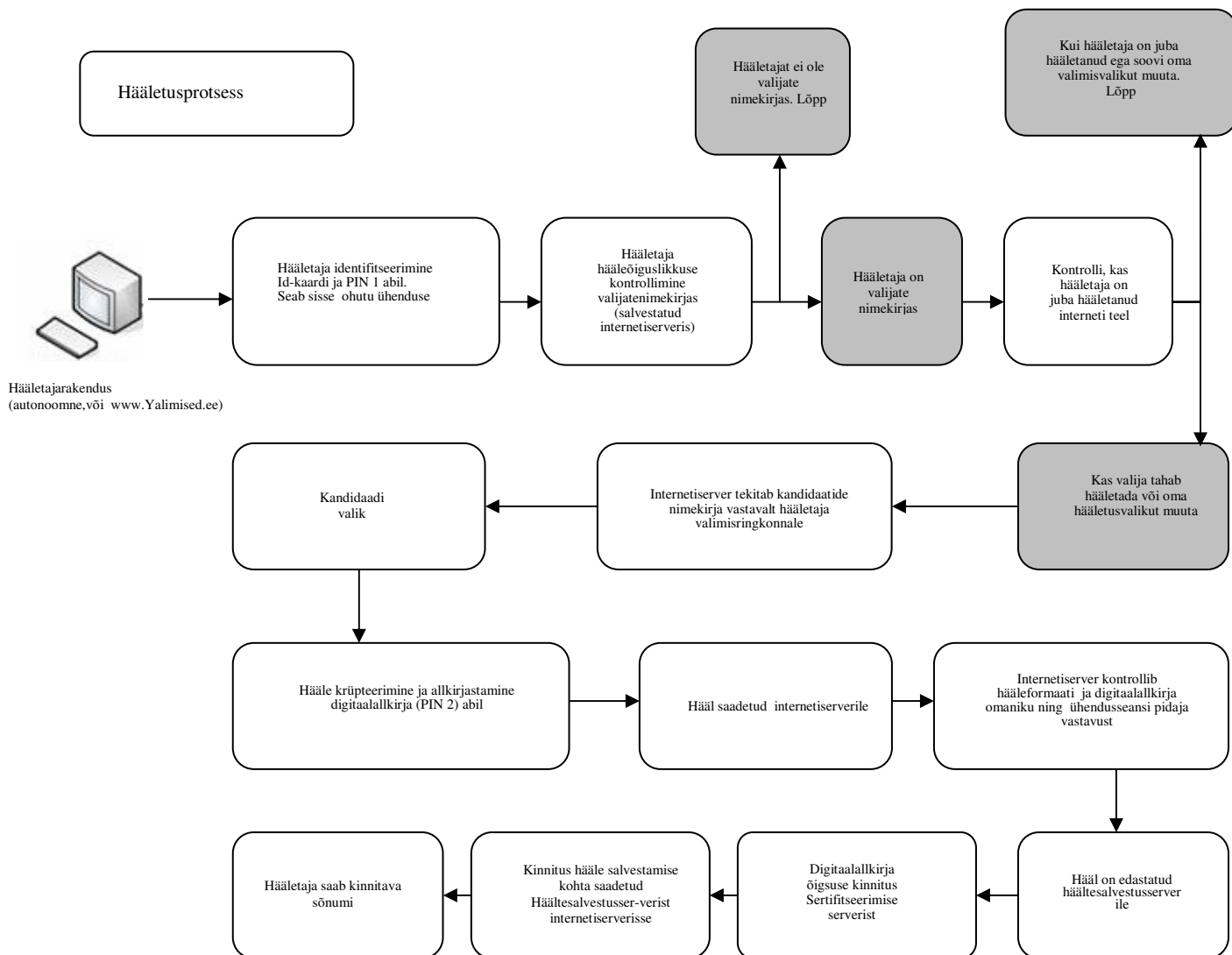
HÄÄLETUSSTATISTIKA

Üldinformatsioon	
Hääleõiguslike valijate arv	897 243
Antud häälte koguarv	555 463
Kehtivad hääled	550 213
Hääletusprotsent	61,9 protsenti
Eelhääletusel antud häälte arv (kaasa arvatud valimisjaoskondades hääletanud, välismaal hääletanud ja interneti teel hääletanud kodanikud)	174 769
Internet (E-hääletus)	
Antud E-hääled, kaasa arvatud korduvalt antud hääled	31 064
korduvalt antud E-hääled	789
E-hääletanute koguarv	30 275
Tühistatud E-hääled – põhjuseks osalemine hääletussedelitega eelhääletamisel	32
Arvestatud E-hääled	30 243
E-häälte protsents kõigi hääletanute arvust	5,4 protsenti

Allikas: Eesti Vabariigi Valimiskomisjon

LISA 2

INTERNETI HÄÄLETUSPROTSESS:



IWS - Internetiserver
SSL - Ohutu ühenduse server
VSS - Häälsalvestusserver
CAS - Sertifitseerimisserver
VL - Valijate nimekiri
DS - Hääletaja digitaalallkiri

Allikas: OSCE/ODIHR

OSCE/ODIHR TUTVUSTUS

Demokraatlike Institutsioonide ja Inimõiguste Agentuur (OSCE/ODIHR) on OSCE põhiline institutsioon, kes aitab osalisriikidel “tagada inimõiguste ja põhivabaduste täielikku austamist, järgida õigusriigi seadusi, arendada demokraatlikke printsiipe ja (...) üles ehitada, tugevdada ja kaitsta demokraatlikke institutsioone, aga ka arendada sallivust kogu ühiskonna ulatuses” (1992 Helsinki tippkohtumise dokument). Sellele viidatakse kui OSCE inimlikule dimensioonile.

OSCE/ODIHR, mille peakorter asub Varssavis (Poolas) loodi Vabade Valimiste Agentuurina 1990.aasta Pariisi tippkohtumise ajal ning ta alustas oma tegevust 1991.aasta mais. Aasta hiljem muudeti agentuuri nime, et see kajastaks tema laiendatud mandaati inimõiguste ja demokratiseerimise valdkonnas. Praegu töötab agentuuris üle 130 inimese.

OSCE/ODIHR on Euroopa juhtiv agentuur **valimisvaatluste valdkonnas**. Igal aastal koordineerib ja organiseerib ta tuhandete vaatlejate lähetamise hindamaks, kas valimised OSCE piirkonnas viiakse läbi kooskõlas OSCE ees võetud kohustustega, demokraatlike valimiste teiste rahvusvaheliste normidega ja siseriikliku seadusandlusega. Selle unikaalne metodoloogia annab võimaluse põhjalikult tundma õppida valimiste protsessi kogu oma terviklikkuses. Oma abiprojektide abil aitab OSCE/ODIHR osalisriikidel parandada oma valimisega seonduvat seadusandlikku raamistikku.

Agentuuri **demokratiseerimise-alane** tegevus hõlmab alljärgnevat valdkondi: õigusriik, juriidiline abi, demokraatlik valitsemine, migratsioon ja liikumise vabadus ning sooline võrdõiguslikkus. Igal aastal viib OSCE/ODIHR ellu terve rea eesmärgistatud abiprogramme, püüdes arendada demokraatlikke struktuure.

OSCE/ODIHR aitab ka osalisriikidel täita oma kohustusi inimõiguste ja põhivabaduste arendamiseks ja kaitseks, kooskõlas OSCE inimeseõiguste kohustustega. Selle saavutamiseks töötatakse koos erinevate partneritega, et arendada koostööd, edendada pädevust ja ekspertteavet sellistes teemavaldkondades nagu inimõigused võitluses terrorismi vastu, rõhutades inimõiguste kaitse vajadust nende isikute suhtes, kes on langenud inimkaubanduse ohvriks, tegelda inimõiguste-alase hariduse ja koolitustööga, kontrollida inimõiguste olukorda ja esitada sellealaseid raporteid, kaitsta naiste inimõigusi ja julgeolekut.

Sallivuse ja diskrimineerimise vältimise alal pakub OSCE/ODIHR tuge osalisriikidele, võimaldamaks neil paremini vastu astuda vihkamiskuritegudele ja rassismi-ilmingutele, ksenofoobiale, anti-semitismile ja teistele sallimatuse vormidele. OSCE/ODIHR tegevus sallivuse edendamiseks ja diskrimineerimise vältimiseks on koondunud alljärgnevatele valdkondadele: seadusandlus; õiguskorra tagamiseks mõeldud koolitused, seire, raporteerimine ja järelkontroll vihkamisest põhjustatud kuritegude ja intsidentide üle, nagu ka haridusalane tegevus sallivuse, austuse ja vastastikuse mõistmise arendamiseks.

OSCE/ODIHR pakub osalisriikidele nõustamisabi nende **Roma and Sinti**-alase poliitika kujundamises. Ta aitab suurendada pädevust ja võrgustikutööd Roma ja Sinti kogukondades, ning julgustab nende kogukondade esindajaid osalema poliitikat kujundavates organite töös.

Kõiki ODIHR tegevusi viiakse ellu koordineeritult ja tihedas koostöös OSCE osalisriikidega, OSCE institutsioonidega ja kohapealsete operatsioonidega, aga ka koos teiste rahvusvaheliste organisatsioonidega.

Lisainformatsiooni leiate ODIHR veebileheküljel (www.osce.org/odihr).